

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Antikvarisk-Topografisk Arkiv

Afdeling for Oldtid og Middelalder

Antikvarisk-Topografisk Arkiv

Afdeling for Oldtid og Middelalder
Nationalmuseets Vejledninger

København 1996

Tekst af Marianne Poulsen (s. 6-24, 44-48), Mads Mordhorst
(s. 25-42, 50-52) og Jes Fabricius Møller (s. 5)

Redaktion: Jørgen Steen Jensen.
Billedredaktion: Marianne Poulsen

ISBN: 87-89384-50-4

Omslaget har akvareller af de nu forsvundne kalkmalerier i
Jelling kirke, udført af J. Magnus Petersen, 1875. Udsnittet
på forsiden viser Johannes Døberen, bagsiden har tilskuere
med jødehatte. Forneden arkivets ældste stempel, udført i
messing formentlig c. 1847.
Foto: Niels Elswing.

Produktion: F. Hendriksens Eftf., København

Indhold

Forord	4
Indledning	5
Antikvarisk-Topografisk Arkiv	6
Det museumshistoriske arkiv	20
Arkivets historie	25
Herregårdsopmålinger	44
Bibliografi – i udvalg	45
Personbibliografier	49
Noter	50
Index over personnavne	53

Forord

I 1996 er det 150 år siden, Nationalmuseets Antikvarisk-Topografiske arkiv åbnede. Det er et af Danmarks centrale arkiver, som har dette lidt gammeldags navn. Ingen andre steder kan man finde flere originale oplysninger om og billeder af landets middelalderlige og nyere fortidsminder incl. kirker og kirkeinventar. Arkivet regner sin grundlæggelse i 1846, derfor er det anset for passende at udsende denne vejledning i halvandethundredeåret.

Når København har så mange historisk vigtige museer, skyldes det bla. en række tiltag i årtierne midt i 1800-tallet. En af de levedygtige nyskabelser var Antikvarisk-Topografisk Arkiv, til hvis benyttelse denne vejledning er tilegnet.

December 1996

Indledning

Det er magasinerne med de ikke-udstillede genstande, og arkiver og biblioteker, der fungerer som redskab i Nationalmuseets arbejde med indsamling, bevaring og registrering samt udforskning af Danmarks kulturarv. Det arkiv, der hører til perioden Middelalder og Renæssance, hedder Antikvarisk-Topografisk Arkiv, og det er vigtigt for alle, som ønsker at beskæftige sig med danske kirkebygningers historie. Arkivet rummer desuden væsentligt materiale om borge, herregårde, præstegårde og andre historiske bygningsværker.

Den ældste del af beretningsmaterialet i arkivet er fra begyndelsen af 1800-tallet, da Den Kgl. Oldsagskommission gennem præsterne rundt om i landet begyndte at indsamle oplysninger om fortidens monumenter, men der findes også endnu ældre materiale. Siden da har Nationalmuseet registreret og samlet materiale om bevaringsværdige, kulturhistoriske mindesmærker: bygningsundersøgelser, udgravningsberetninger, opmålinger, fotografiske registreringer, restaureringsrapporter osv. – ikke alene fra Danmark, men også fra omfattende aktiviteter på Grønland, Færøerne og Island.

Arkivet rummer en stor mængde tegninger, akvareller og stik. Af særlig stor interesse er naturligvis gamle gengivelser af de bygninger og genstande, der ikke længere findes, som f.eks. tegninger af forsvundne gravsten eller akvareller af overkalkede kalkmalerier. Derudover rummer arkivet de originale arkitekttegninger til nogle af vore mest markante bygningsværker, og endelig finder man henvend 1/4 mio fotografier, hvoraf de ældste er langt over hundrede år gamle.

Arkivet blev fra begyndelsen topografisk ordnet (dvs. efter sogn og herred samt amt, henholdsvis købstad og amt), og det er den orden, som også er grundlag for Trap's *Danmark*. Denne orden, der i dag afspejler landets opdeling før kommunalreformen 1970, er stadig opretholdt af praktiske grunde. Desuden er det muligt for kalkmaleriernes vedkommende at søge efter motiv, f.eks. Jesu fødsel. Til arkivet hører et stort bibliotek med vægt lagt på Danmarks topografi. Biblioteket, som er specialbibliotek for runologi og nordboforskning, har desuden i et vist omfang almindelig historie, kultur- og kunsthistorie.

Antikvarisk-Topografisk Arkiv

Antikvarisk-Topografisk arkiv giver oplysninger om danske jordfaste mindesmærker fra historisk tid, d.v.s. kirker, voldsteder, borge, herregårde samt købstæder og borgerhuse.

Indenfor Afdeling for Oldtid og Middelalder knytter arkivet sig specielt til Middelalder og Renæssance samlingen, der omfatter perioden 1000-1660, men arkiv og bibliotek går længere op i tid. Arkivet er en helhed, men er af praktiske grunde delt op i tre dele: *beretningsarkiv*, *tegningsarkiv* og *fotografi-arkiv*. Hvis man ønsker fuldstændige oplysninger om en bestemt lokalitet, må man søge i alle dele. Den mere almene korrespondance, som sagsbehandlingen har afsat, er derimod henlagt i et arkiv for sig. Hvert arkiv er ordnet efter sogne og herreder, svarende til ordenen i Trap: *Danmark*,¹. Man kan via værkets stedregister finde frem til det sogn, herred og amt², hvor emnet ligger.

Beretningsarkivet

Beretningsarkivet indeholder alt det skrevne materiale med oplysninger, der siden Nationalmuseets oprettelse er indgået hertil. Det ældste systematisk indsamlede materiale i arkivet er de præsteindberetninger, som indkom som svar på et spørgeskema, der blev udsendt 1807 af Oldsagskommissionen (se s. 41, fig. 18).

Kirker

Langt den største del af arkivets indhold omhandler kirkerne.

Enhver sag vedr. restaurering eller forandring i en kirke eller kirkeinventar, som er mere end hundrede år gammelt, sendes iflg. reglerne fra pågældende menighedsråd ad den foreskrevne vej til den lokale stiftsøvrighed,³ som derefter sender sagen til høring bla. hos Nationalmuseet, der er konsulent i antikvariske sager. Disse sager medfører undertiden arkæologiske undersøgelser af kortere eller længere varighed. Sagsbehandlingen resulterer i mange breve, mødereferater, forundersøgelserberetninger m.m., der arkiveres i korrespondancearkivet. Herfra udtages de beretninger og tegninger, som indlemmes i beretningsarkivet, fordi de indeholder relevante objektive oplysninger, og følgelig er offentlig tilgængelige. Derfor rummer arkivet de beretninger om kalkmalerier, inventar og gravminder m.v., der er indkommet fra museets inspektører og konservatorer samt de til enhver tid værende private restaureringsværksteder. De arkitekter, der har med restaurering af kirkebygningen at gøre, indsender deres forslag i form af bl.a. tegninger. I nyere tid foreligger tit beskrivelser og rapporter om bygningens tilstand før restaureringen og under restaureringen.

Beretningsarkivet indeholder også beretninger om andre arkæologiske undersøgelser og *udgravninger* foretaget af museets medarbejdere.

De første systematiske beskrivelser af såvel kirkelige som

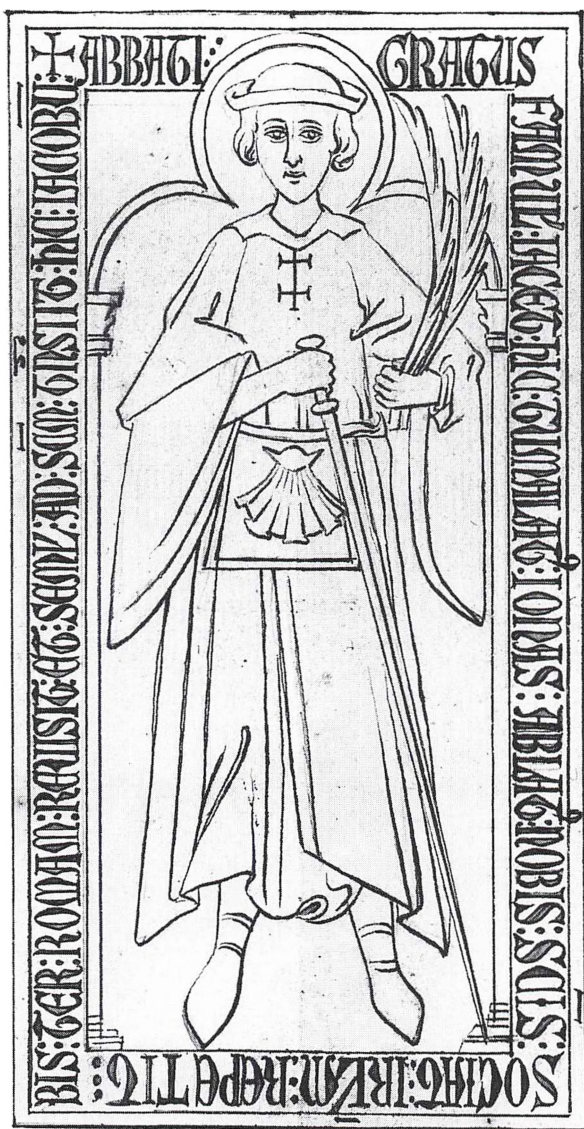

Fig. 1. Tegning af Søren Abildgaard 1756 af nu forsvunden gravsten fra Sorø kirke fra o. 1300 over Jonas, der var »professionel pilgrim«.

verdslige mindesmærker, udført af fagfolk, dvs. en arkæolog ledsaget af en tegner, kom efter at de såkaldte herredsrejser var begyndt 1873 på initiativ af J. J. A. Worsaae.⁴

De kulturhistoriske lokalmuseer indsender fundanmeldelser og kopier af udgravningsberetninger, der indgår i arkivet.

I beretningslægget ligger kartotekskort med registrering af notebøger, ført af museumsmænd, se omtalen af Museums-historisk arkiv, s. 20-24.

Da herredsrejserne ebbede ud, begyndte indsamlingen af stof til udgivelsen af værket, *Danmarks Kirker*, hvor man systematisk gennemgik kirkerne sogn for sogn, opmålte grundplanerne efter et fastsat princip samt beskrev og fotograferede de væsentlige dele. Det første bind af Præstø amt udkom 1933. I dag (1996) er alt øst for Store Bælt udkommet, desuden Thy, Mors og Sønderjylland. Under udgivelse er Østjylland, Sydvestjylland samt Fyn.⁵

Antikvarisk-Topografisk arkiv har et naturligt tæt samarbejde med redaktionen af *Danmarks Kirker*, som benytter arkivets materiale og efter publiceringen forøger det med egne beskrivelser, opmålinger, fotografier samt udskrifter af ældre kirkeregnskaber m.v.

Det særlige Kirkesyn, hvis virke omfatter perioden 1861-1994, tog sig af et skiftende antal særligt betydningsfulde kirker (såsom domkirkerne og de bornholmske rundkirker). Papirer m.v. fra denne institution opbevares i arkivet.

Arkivet indeholder også beskrivelser af de verdslige monumenter: voldsteder, borge, herregårde og købstadhuse.

Voldsteder

Undersøgelser af *voldsteder* begyndte i 1890 med P.Hauberg som leder og (senere) Vilhelm la Cour som medhjælper. De målte planer (croquis'er) og afleverede beskrivelser. Ved P. Haubergs afgang 1920 ophørte arbejdet, efter at Sjælland, Lolland-Falster og to nordjyske amter var gennemgået.⁶ Udforskningen blev genoptaget midt i 1900-tallet af Vilhelm la Cour og Hans Stiesdal, og voldstederne nord for Limfjorden blev publiceret.⁷ Voldstederne blev nu målt i moderne koteopmålinger (1:400) og fotograferet fra luften. Kun i de to gamle nordenfjords amter (Hjørring og Thisted) er samtlige voldsteder behandlet, men der ligger også koteopmålinger fra talrige andre voldsteder i landet, se også sær-samling s. 16.

Borge

Ruinerne af de store middelalderborge: Gurre, Søborg, Kalø, Ravnsborg, Hammershus og Vordingborg m.flere blev udgravet, beskrevet og restaureret af arkitekt C. M. Smidt i perioden 1920-45. Hans udførlige indberetninger om de arkæologiske kampagner ligger i arkivet sammen med ældre indberetninger fra forgængerne.

Et katalog over større anlæg findes hos Rikke Agnete Olsen, *Borge i Danmark* og hos Niels-Knud Liebgott i *Dansk middelalderarkæologi*.

Købstæder og købstadhuse

Om gamle huse i købstæderne ligger der vigtigt materiale i tegningssamlingen; desuden beskrivelser og undersøgelser ved Christian Axel Jensen, C. M. Smidt og Hugo Matthiessen.

Tegningsarkivet

Bag hvert læg i beretningsarkivet står et omslag med et registreringskort over tegninger med angivelse af i hvilken skuffe de findes. Der er fem formater, men tegningerne i det mindste format (folio og mindre) findes dog i selve beretningsarkivet.

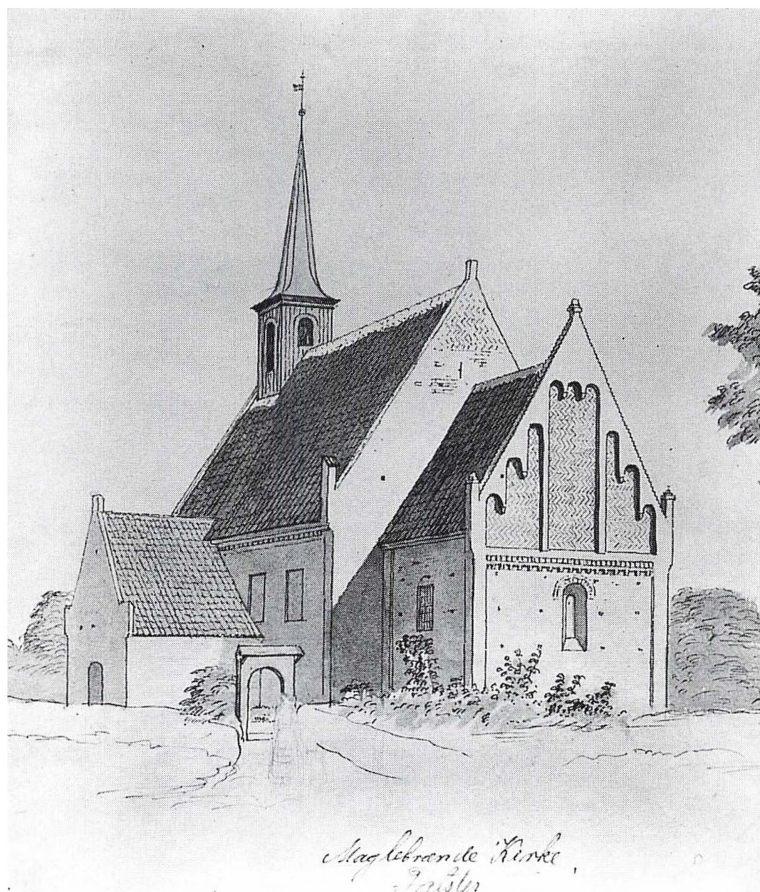

Fig.2. Akvarel af Jacob Kornerup 1859 af Maglebrønde kirke på Falster.

Kirker

Tegningssamlingen består af illustrationsmateriale af flere forskellige kategorier. Her ligger de opmålinger, der knytter sig som bilag til beretninger om udgravninger og undersøgelser foretaget af museets medarbejdere. Hertil må også regnes de grundplaner i 1:100, der afleveres fra redaktionen af Danmarks *Kirker* efter publicering. Fra bl.a. arkitekterne F. Uldall og H. B. Storck har arkivet modtaget store samlinger af opmålinger og restaureringsforslag af kirker. Ligeledes findes her originalopmålingerne til de store værker, som blev udgivet af Kultusministeriet, senere Kirkeministeriet sidst i 1800-tallet og i begyndelsen af 1900-tallet (f.eks. *Tuftenskirker*, *Jydske Granitkirker*, *Teglstenskirker* m.fl.). Også mange detaljer er tegnet.

De tegninger ('tavler'), der blev udarbejdet ved de tidligere omtalte »Herredsrejser« (se s. 7 f.), har illustrationer både af kirker og verdslige mindesmærker.

Arkivet forøges stadig med tegningsmateriale om kirkere-restaureringer, nu mest i lystryk, både opmålinger og restaure-

ringsforslag samt originalopmålinger foretaget i forbindelse med undersøgelser ved museets medarbejdere.

Til de ældre beretninger om *kalkmalerierne* hører akvareller. I nogle tilfælde er disse endog det eneste materiale, som findes. Akvarellerne er udført af konservatorer som C. O. Zeuthen, J. Magnus-Petersen og J. Kornerup, enkelte af Eigil Rothe.

En del materiale vedr. sønderjyske kirker fra den tyske tid (beskrivelser, tegninger (skitser) og fotografier) er 1972 modtaget som gave fra det slesvig-holstenske »Landesamt für Denkmalpflege«.

Klostre

De opmålinger som arkitekt Charles Christensen har udført til Vilh. Lorenzens værk om *De danske klostres bygningshistorie* ligger i arkivet.

Voldsteder

De ovenfor omtalte tegninger og croquis'er findes i arkivet.⁴ Tilsynet med jordfaste fortidsminder som voldstederne er nu overgået til Skov- og Naturstyrelsen, som også foretager opmålinger.

Herregårde

Omkring 1940 begyndte Nationalmuseet undersøgelser og opmålinger af hele herregårdsanlæg. Arbejdet blev ledet af arkitekt H. H. Engqvist, der med elever fra Kunstakademiets arkitektskole i de næste 20-30 år målte avlsbygninger og lader, der med landbrugets mekanisering stod i fare for at forsvinde. Senere er også hovedbygningerne målt. Her findes beliggenhedsplaner, etageplaner og facader samt døre, vinduer og profiler. Der findes opmålinger fra ca. 100 herregårde, heraf 40 herregårdslader (liste, se s. 44). På grund af svigten- de bevillinger ophørte dette arbejde omkring 1970. De fotografier, der blev optaget under arbejdet, er indgået i fotografisamlingen, mens selve beskrivelserne endnu foreligger som særstilling.⁹

Købstæder

Ældre købstadsbygninger er blandt andet belyst ved tegningsmateriale fra restaureringsarbejder og fra *Det særlige bygningsyns* fredninger. Det særlige bygningssyn var fra starten 1918 og næsten et halvt århundrede frem en del af Nationalmuseet og afleverede tegninger og fotografier til billedsamlingen.

I mapperne om købstæderne ligger de af pioneren R. Mejborg udførte skitser af bindingsværksdetaljer m.m. (brugt i hans bøger fra 1880'erne). Også Christian Axel Jensen, som udgav *Dansk Bindingsværk fra Renæssancetiden*, har bidraget.

Topografisk billedmateriale

Topografisk billedmateriale vedr. kirkelige og verdslige bygninger.

Foruden disse tegninger og opmålinger, der er indkommet som følge af museets arbejde, har man siden arkivets opståen indsamlet billedmateriale af generel topografisk art. Her lig-

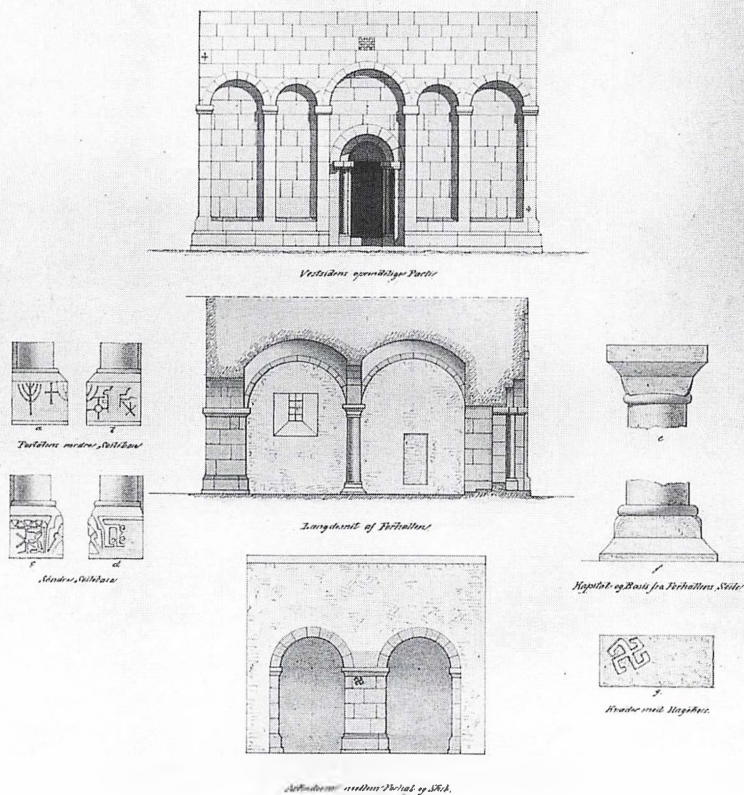

Fig.3. Bejstrup kirke i Hanherrederne. Tavle fra »herredsrejse« af J. B. Løffler, der sammen med Henry Petersen beskrev monumenterne i Øster Han herred i 1878.

ger som løse tavler kobberstikkene af byplanerne fra Brauni- us' og Hogenbergs *Teatrum Urbium* fra sidst i 1500-tallet, Resen's *Atlas*, Thurah's *Danske Vitruvius* og *Hafnia Hodierna*, J. J. Bruun's prospekter samt E. Pontoppidans *Danske Atlas* og andre værker fra 1700-tallet. Ligeledes er indlagt de lito- graferede byprospekter af S. L. Lange og S. H. Petersen samt byplaner fra den første udgave af Trap's *Danmark* og Ferd. Richardts lito-graferede prospekter af danske herregårde.

De forskellige store opmålingsværker *Studierejser af Kunst- akademiets Elever*, *Ældre Nordisk Architektur* og *Opmaalinger af Foreningen 3. December* ligger fordelt under de respektive sogne.¹⁰ Der er også indlemmet træsnit fra »Illustreret Tidende«. Alt i alt har arkivet tilstræbt en ret fuldstændig samling stik og litografier vedrørende Danmarks topografi. De er indkommet ved gaver og store samlinger, som bl.a. Ole Devegges. Størst er vel Anton Petersens samling på 4.000 blade (heraf 2.000 originale), der købtes 1872.

- Skåne** Fra Skåne findes en del ældre tegninger, og i årene omkring århundredeskiftet berejste arkitekt Aage Langeland-Mathiesen området for at opmåle og beskrive de middelalderlige kirker, slotte og herregårde.¹¹ Samlingen har ikke haft megen tilvækst i nyere tid.
- Sydslesvig og Holsten** Også fra Sydslesvig og Holsten findes ældre originaltegninger samt stik og prospekter. Danske museumsmænd har også her lejlighedsvis undersøgt kirker m.m., men ikke så systematisk som øst for Øresund.
- Grønland** Arkivet om Grønland indeholder nogle ældre tegninger af Nordbobygderne, bl.a. af Daniel Bruun og Andreas Kornrup. De første opmålinger og fotografier stammer fra 1920'erne, da Poul Nørlund begyndte undersøgelser af nordboernes gårde og kirker, Herjolfsnæs, Brattahlid og Gardar. Arbejdet med nordbohuse er videreført af Aage Roussell, C. L. Vebæk og Knud J. Krogh.
- Island** Der findes en stor samling tegninger og fotografier af Daniel Bruun og Johs. Klein af den islandske byggeskik, samfærdsel og folkeliv.
- Færøerne** Fra Færøerne findes tegninger af Daniel Bruun og Erik Schiødt. Fra Kirkebø desuden en serie opmålinger af J. D. Herholdt samt fra 1954-55 et sæt opmålinger ved Curt v. Jessen.
- Dansk Vestindien** Fra Dansk Vestindien findes ældre billedmateriale i form af stik og litografier. Desuden originalopmålinger af offentlige bygninger af Tyge Hvass fra 1920'erne, suppleret med sukker-møller og plantagebygninger af Einar Kirk fra 1950'erne. Hertil hører en oversigt med fotografier af E. Kirk og en fortegnelse over indskrifter på gravsten på kirkegården på St. Croix. – Også fra andre danske kolonier (Trankebar og Ghana) findes lidt originalmateriale.
- Shetland og Orkney** Der findes materiale fra Aage Roussells undersøgelser på Shetland samt en opmåling fra midten af 1800-tallet af Skt. Magnus katedralen i Kirkwall.
- Øvrige udland** Fra øvrige udland findes kun meget tilfældigt materiale. Under »England« ligger en del materiale, som stammer fra J. J. A. Worsaaes rejser i 1840'erne. En enkelt kasse med *Danske Minder i Udlandet* bør også bemærkes.
- A-samling** Belært af erfaringerne fra 2. verdenskrig blev der i 1950 med henblik på evt. evakuering udtaget en række ældre tegninger, som regnedes for helt uerstattelige eller – kunstnerisk og historisk – særligt værdifulde. Disse tegninger, der er forsynet med en rød markering på tegningskortet, opbevares i et særligt skab. Der findes et kunstnerregister (på sedler) til denne samling.
- Til denne samling hører alle 700 tegninger af *Søren Abildgaard*, de fleste fremstiller gravsten.

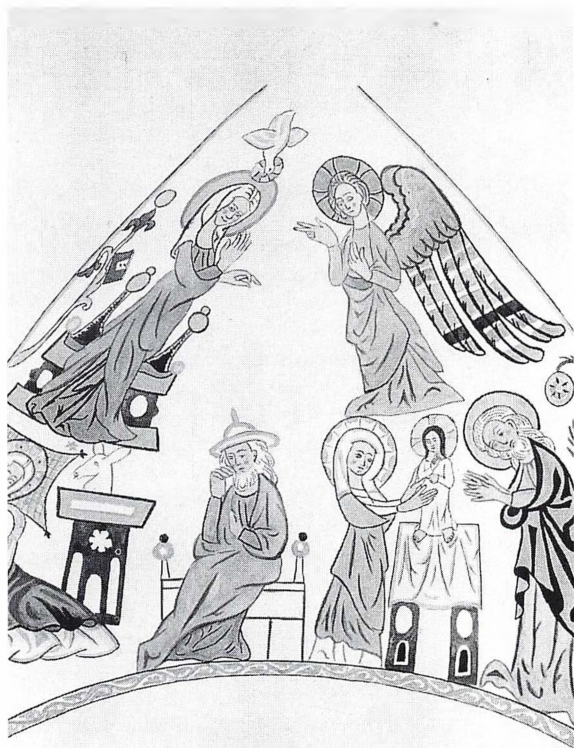

Fig. 4. Akvarel af C. O. Zeuthen 1856 af kalkmalerier i Skibby kirke, Horns herred, den første kirke, hvor der systematisk blev afdækket kalkmalerier.

En vigtig del af samlingen er de ca. 80 tegninger, som i 1864 blev afgivet fra Kobberstiksamlingen til Antikvarisk-Topografisk arkiv. Tegningerne kaldes ofte *Lambert van Havens samling*, idet flere af tegningerne stammer fra dennes hånd, men i samlingen findes også tegninger af andre arkitekter. Samlingen indeholder nogle af arkivets ældste arkitekturtegninger fra 1600-tallet. Her er bla. de første projekter til Charlottenborg, planer af danske og skånske byer, projekter til en kirke på Christianshavn mm.

Et ganske stort antal tegninger, ca. 700 stk., stammer fra *Anton Petersens samling* (købt 1872, jfr. ovenfor). Blandt disse er tegninger af offentlige bygninger, især fra København, af ældre danske arkitekter, som E. D. Häusser, N. Eigtved, C. F. Harsdorff, C. F. Hansen, G. F. Hetsch og Peder Malling.

A-samlingen er omkr. 1960 gennemgået og registreret til *Centralregistranten for Arkitekturtegninger*, som findes på Læsesalen, og som er udarbejdet af medarbejdere fra Kunstakademiets Samling af Arkitekturtegninger. Registranten, som er forsynet med sted- og kunstnerregister, er opstillet i tre eksemplarer (Kunstakademiet, Rigsarkivet og her).

A-samlingen omfatter også prospekter af R. H. Kruse, Niels Ringe (jfr. s. 16), H. G. F. Holm, J. Hanck samt H. B. Storck.

Originaltegningerne er sikkerhedsfotoferet, og der findes ringbind med kontaktark af disse fotos; tilsvarende tekstbind foreligger.

Fotografiarkivet omfatter ca. 300.000 fotografier. Det består af billeder, optaget i forbindelse med arkæologiske udgravninger, undersøgelser og restaureringer samt af fotografier, optaget af redaktionen af »Danmarks Kirker«, alt opdelt topografisk efter sogne og herreder (jfr. s. 40). Indenfor det område, som arkivet dækker, blev fotografiet taget i brug omkring 1890. De fleste af fotografierne er dels optaget af museets forskellige medarbejdere, dels af de fotografer, der er eller har været knyttet til museet. Kendtest er Sophus Bengtsson, Lennart Larsen og Niels Elswing. Der findes ca. 200.000 negativer, hvorfra der – efter de til enhver tid gældende regler mht. ophavsret og pris – kan rekvireres aftryk. I samlingen findes desuden et antal ældre fotografier (fra 1860 og fremefter), som er købt eller foræret hertil.

Fotografierne er oplæbet på kort med de nødvendige oplysninger og står ordnet topografisk: Efter amterne¹², først købstæder, så (indenfor herrederne) alfabetisk efter sogne. Af fotografierne til »Danmarks Kirker« tages to kopier, det ene til topografisk arkiv, det andet til indordning i Kirkeværkets *kunsthistoriske registrant* efter emne, stil og kronologi. Til denne registrant, som befinder sig på »Danmarks Kirker« redaktionskontor, kan interesserede kun få adgang efter forudgående aftale med redaktionen.

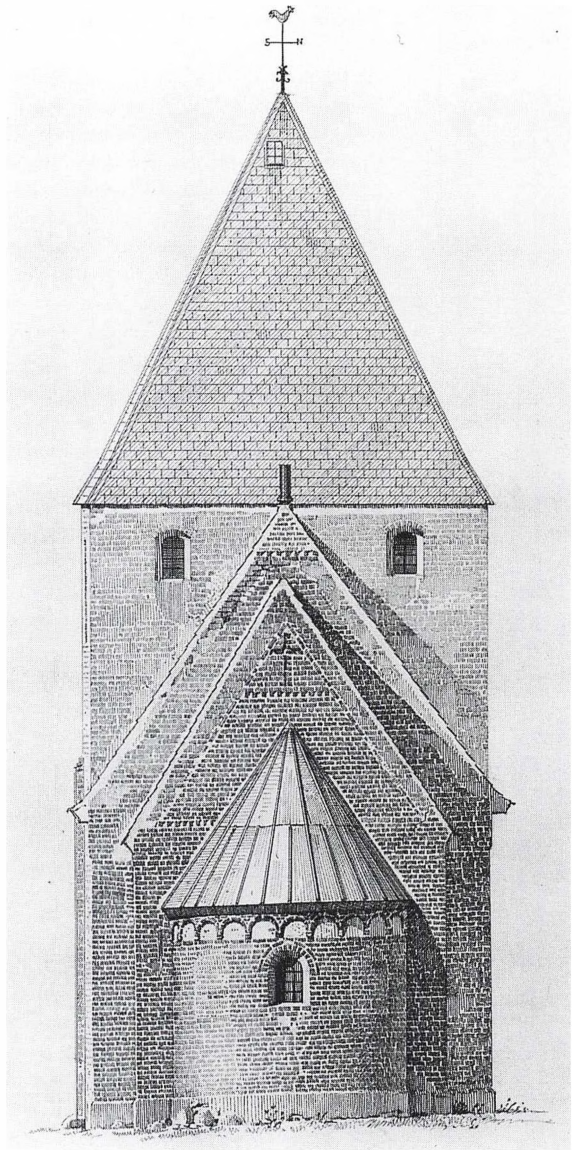
Et par grupper af fotografier fortjener særlig omtale.

Kristian Hude optog fra 1890 til 1920 fremragende billeder af kirker, herregårde og købstadhuse, helhedsbilleder såvel som detaljer, der viser fotografens kulturhistoriske indfølingsevne. Han fik fra 1919 statsunderstøttelse mod at hans negativer efter hans død skulle overgå til Nationalmuseet. Hudes omkring 5.000 glasplader samt hans egne albums med ekstra aftryk er stadig en vigtig del af arkivet.

Kulturhistorikeren *Hugo Matthiessen*, der i en længere årrække var leder af arkivet, optog mellem 1914 og 1922 med støtte fra en række byråd en serie fotografier af gamle huse og gadebilleder fra danske købstæder, der i disse år var under hastig forvandling. Under hovedredaktion af Jens Vellev er denne fotografisamling under udgivelse med titlen *Hugo Matthiessens Danmark*. Hugo Matthiessens omfattende optagelser, også af herregårde og landskaber mv., blev i øvrigt naturligt nok benyttet til illustration af hans egne kulturhistoriske bøger.

Fra nyere tid må nævnes de luftfotografier, som Hans Sriesdal i tiden 1955-75 har optaget bl.a. af voldsteder og herregårdsanlæg. Disse giver en landskabelig og bygningsmæssig dokumentation, der ikke kan opnås ved almindelige fotografier.

Fig.5. Østsiden af Hillested kirke, Lolland. Valdemar Koch, der anses for en af de bedste tegnere, udførte i 1892 denne opmåling til bogen »Danske Teglstenskirker«.

Et resultat af Nationalmuseets konsulentvirksomhed ved landets kirker er de mange fotografier, som til enhver tid er optaget af de ansvarlige, f.eks. Otto Norn og Erik Skov.

I dag tages *farvefotografier* (dias) ved restaureringer af kalkmalerier og kirkeinventar. Arkivets samling af disse dækker

langt fra de ønsker, som forlagenes billedredaktører fremsætter. Udover farvediapositive, optaget af konservatorerne, findes forskellige privatsamlinger, som museet har modtaget. De udlånes ikke, men museets fotografier kan evt. kopiere dem.

I årene efter 1960 udgav Nationalmuseet *bevaringsplaner* over historiske huse i udvalgte købstæder, og til disse blev optaget fotografier af enkelte huse og hele gadebilleder. Bevaringsplanerne blev senere erstattet af store registranter af bevaringsværdige huse. Det seneste værk er Christianshavn (1993). Hele dette arbejde er efterhånden blevet overtaget af andre institutioner og private arkitektfirmaer.

Særsamlinger

Vilh. la Cour

Vilh. la Cour har udskrevet tekster om samtlige voldsteder fra Trap: *Danmark* (4. og 5. udg.) og fra arkivet er taget fotokopier af beretninger og planer. Samlingen indeholder altså ikke mere end hvad man kan finde i selve Antikvarisk-Topografisk arkiv, men den gør det lettere at orientere sig i materialet.

Fra undersøgelserne af borgen Næsholm i Ods herred findes også en særsamling. Her er fotografier samt beskrivelser af de fundne genstande (jfr. bogen *Næsholm*).

Niels Ringe

Tegneren Niels Ringe, som arbejdede for historikeren Vedel-Simonsen, har udført små nydelige gouacher fra fynske herregårde. Disse findes blandt A-sagerne (jfr. s. 12 ff.), men forarbejderne ligger i en særlig kasse, dels fordi de er meget skrøbelige, og dels fordi de måske tidligere ikke regnedes for særlig gode. Imidlertid indeholder disse forarbejder mange interessante detaljer af bygningerne, haverne og omgivelserne, incl. angivelse af jordenes inddeling.

Andre

Særsamlinger

Nummerering i [] angiver placering i pågældende skab.

[1] Breve til Chr. Axel Jensen.

[2] Akvamanile-studier af Anna Louise Sidenius.

[3-4, 18-21] H. Lønborg-Jensen, arkiv fra ombygning af Ribe St. Katrine kirke og Sortebrødre-kloster, i beg. af 1900-tallet, 6 kasser.

[6-9] Fyrkat, målebøger, 4 kasser.

[12] Stempler i kirkesølv-tøj, samling af gipsaftryk fra redaktionen af Danmarks Kirker.

[13-14] Vilh. Lorenzen, papirer om byhistorie; Kortfortegnelser.

[15, 32] Anton Birch, udskrifter m.v. vedr. Dragsholm; se også Det museumshistoriske arkiv.

[16-17] Arkitekt Dresler, målstudier i kirker, 2 kasser.

[24] P. Hauberg, fotografier fra Bornholm.

[25-27] -, Hammershus og Lilleborg, 3 kasser.

[28] -, under medvirken af sønnen Niels Hauberg, notebøger.

[30-31] Francis Beckett og J. Magdahl Nielsens materiale vedr. Kronborg.

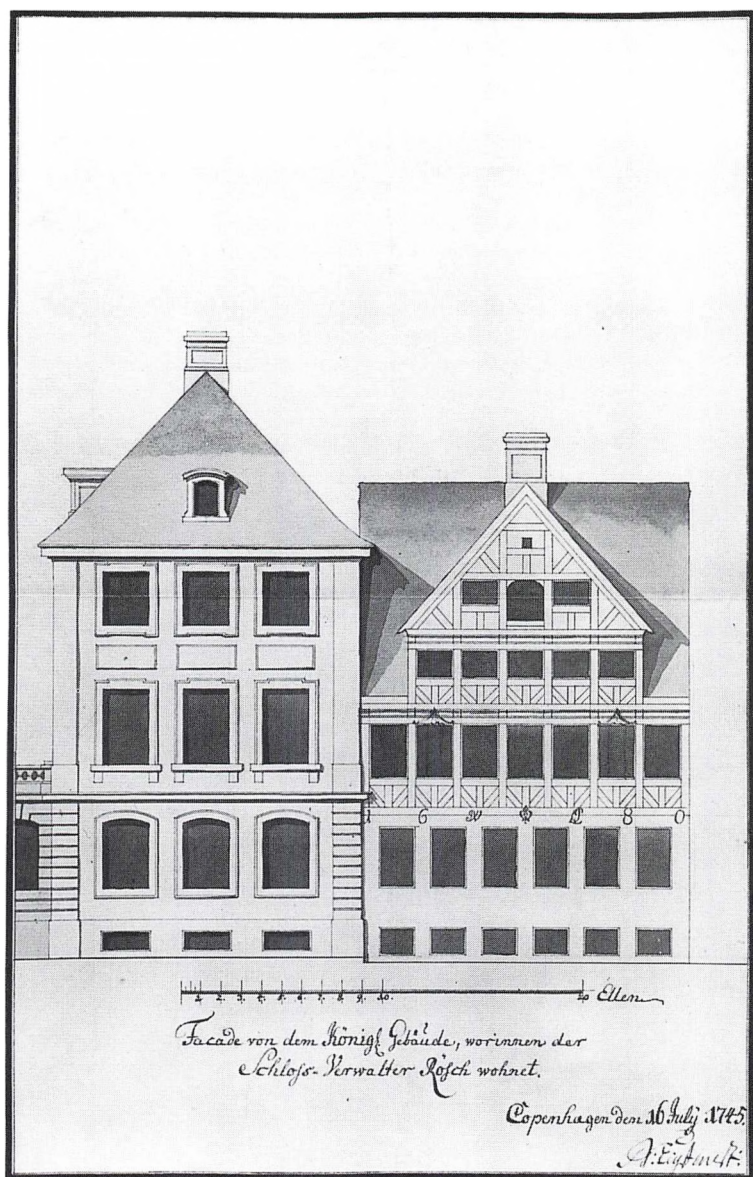

Fig.6. Prinsens palæ. Tegning af Niels Eigtved 1745 af nord-fløjen med slotsforvalterens hus, før den senere udvidelse af Thurah.

[33] C. G. G. Hilfelings antikvariske tegninger, fotostatisk kopier af originaler fra Hendes Majestæt Dronningens Håndbibliotek.

[unummereret] R. Mejborg, efterladte tegninger og regnskabsudskrifter vedr. verdslige bygninger.

Den af overretssagfører Sigvart Werner til Nationalmuseet testamenterede store samling af fotografier og negativer, især vedr. det danske landskab, er 1996 placeret som langtidsdeponitum på Det kgl. Bibliotek.

Morsø støbegods' opmålinger af kirker, der har indlagt varmekanaler i gulvene, findes i et særligt skab. Mange af de ældre opmålinger er udført af Olaf Hilden.

Chr. A. Bøjes samling af gipsaftryk fra sølvstempler samt arbejdskartotek findes som speciel særsamling.

Papmachéaftryk af motiver og indskrifter på middelalderkirkeklokker, udført af F. Uldall omkring 1900, findes i tilslutning til arkivet.

Runologi

Der findes særlige kasser med tegninger og stik af runesten, som også er registreret på tegningskortene. Derimod findes fotografier og alt nyere stof i den *Moltke-Jacobsenske* samling (efter E. Moltke og Lis Jacobsen, udgiverne af *Danmarks Runeindskrifter*). Her findes også materiale fra Anders Bæksted. Negativer opbevares sammesteds.

Kalkmaleri- registranten

Fotografier af kalkmalerier finder man altid under den kirke, hvor de er afdækkede, men i *Kalkmaleriregistranten* på læsesalen findes en ikonografisk ordnet samling, d.v.s. at man kan søge på emner. På initiativ af Otto Norn og Knud Banning blev registranten udarbejdet i 1966 og følgende år af et hold studerende, kunsthistorikere og teologer, og den er siden ført à jour (tilsvarende findes på Københavns Universitets Institut for Kirkehistorie). Kortene med fotografier står opstillet efter maleriets emne i Bibelen: Gamle testamente, Ny testamente og helgener (alfabetisk efter navn). Hertil kommer en større gruppe med blandede motiver.

Da man ofte bruger kalkmalerierne som illustrationer til dagliglivet i middelalderen, er der ført et alfabetisk register, hvor man kan finde frem til motiver fra den materielle kultur, for eksempel plove, risgærder, skibe og hvor de befinder sig i registrantens system.

Fotografierne fra Danmark er kopier fra den topografiske samling, men fra Skåne, Halland, Blekinge (og Sydslesvig) findes kun her de fotografier, som blev optaget i forbindelse med udgivelsen af det af Knud Banning redigerede store værk om skånske kalkmalerier.

Et ældre seddelkartotek (ført af M. Mackeprang) har indgang både på religiøse og på verdslige motiver.

En samlet oversigt er udgivet af Niels M. Saxtorph (seneste udg. 1986). Et værk på syv bind, redigeret af Ulla Haastrup m.fl., med titlen *Danske Kalkmalerier* og som består af en række monografier udkom 1985-92 (farvedias i arkivet). Som følge af arbejdet med kalkmalerierne opstod et nordisk ikonografisk forskningsmiljø, der meddeler sig i tidsskriftet *Iconographisk Post (Ico)* (udg. siden 1970, København og Stockholm).

På Københavns Universitets Institut for Historie er (1996) etableret en billeddatabase, opbygget som Nationalmuseets

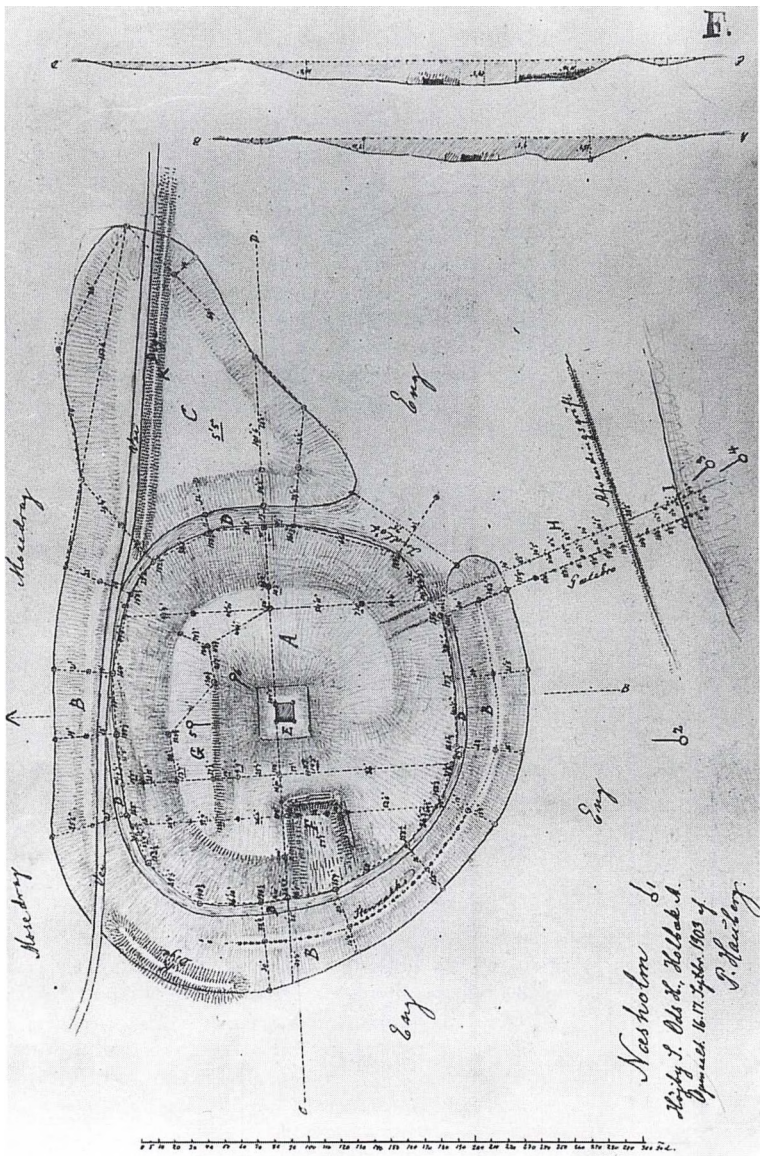

Fig. 7. Nasholm voldsted, Ods herred. Plan (et såkaldt croquis), målt af P. Hauberg 1903.

ovennævnte registrant. Den består dels af Saxtorphs samling, dels af andre samlinger doneret af privatpersoner. Her søges både på religiøse og verdslige emner. Materialet er indlagt på Internet (<http://kalk.historie.ku.dk>.)

Museumsgenstandene

For de lokalhistorikere, der ønsker at vide, hvad der fra deres sogn er indgået af genstande til Nationalmuseet, er det muligt at finde vej gennem *stedregisteret* til inventarprotokollerne. Alle ældre og nyere protokoller med tilhørende regi-

stre er mikrofotograferet og findes tilgængelige på læsesalen i form af microfiches (læseapparat opstillet). I øvrigt henvises til respektive samlingers kontorer.

Biblioteket

I tilknytning til arkivet findes et bibliotek, som har en væsentlig topografisk samling over Danmark. Denne søges holdt à jour. Ud over den topografiske samling findes almindelig historie samt kirke- og kulturhistorie (arkitektur, kunsthåndværk, maleri og skulptur samt museumshistorie), alt med henblik på at tjene som arbejdsredskab for museets medarbejdere. Bøgerne kan benyttes på læsesalen, men udlånes normalt ikke. Desuden findes en stor samling tidsskrifter (indenfor ovennævnte fag). Her indgår litteratur som Det kgl. nordiske Oldskriftselskab får fra sine bytteforbindelser. De ældste udenlandske tidsskriftsrækker går tilbage til 1820'erne.

Håndskrifter

I arkivet findes en mindre samling håndskrifter, specielt om topografi (ældre katalog ved V. Hermansen). Blandt de vigtigste er præsteindberetninger til H. de Hofman og L. Thurah fra midten af 1700-tallet samt Vedel Simonsens samlinger til Fyns historie og F. Uldalls Kirkebeskrivelser i syv bind. R. H. Kruses *Nørrejyllands Mærkværdigheder* hører til samlingens klenodier pga. de smukke tavler af herregårde, kirker og landskaber (jfr. Johs. E. Tang Kristensen bog om kunstneren).

Det museums- historiske arkiv

I dette arkiv findes papirer vedrørende Nationalmuseets og dets forgængeres historie, Kunstammeret (1700 ff.), Kunstmuseet (1824 ff.) og Oldnordisk Museum (1807 ff.). Ligeledes arkivalier fra Oldsagskommissionen (1807 ff.). Desuden store samlinger af breve, specielt til 1800-tallets museums-mænd, C. J. Thomsen og J. J. A. Worsaae samt en række efterladte papirer fra afdøde museums-mænd, også fra 1900-tallet, som ikke har kunnet indordnes topografisk. Endelig også de meget vigtige notesbøger, hvor specielt Søren Abildgaard, N. L. Høyen, J. Kornerup og V. Koch kan nævnes. De fleste af disse er gennemgået og registreret under de pågældende stednavne i det topografiske arkiv. De er en vigtig kilde, specielt i de tilfælde, hvor der ikke foreligger egentlige beretninger.

For god ordens skyld skal gøres opmærksom på, at der også findes arkivgrupper fra institutioner som Kunstammeret og Kunstmuseet på Rigsarkivet (jfr. *Rigsarkivet og Hjælpe-midlerne til dets Benyttelse*, I-IV, i alt 9 bind, Kbh. 1983 ff.), ligesom visse privatarkiver her på museet kun udgør dele af helheder. Andre dele af disse arkiver kan f.eks. findes på Det kgl. Bibliotek, det gælder således Victor Hermansen, Anton Petersen og C. C. Rafn.

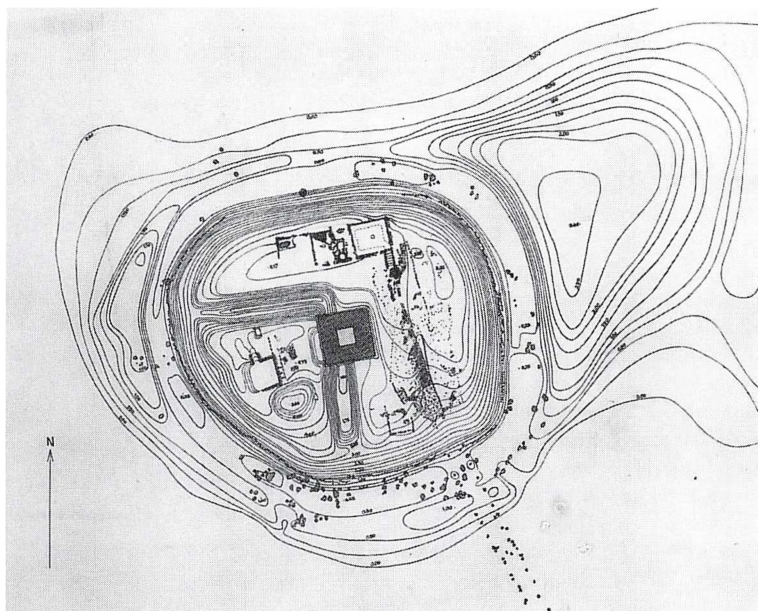

Fig.8. Næsholm voldsted. Koteopmåling i 1:400, målt af Hans Stiesdal 1954.

Museumshistorisk arkiv. Register¹³

- * Abildgaard, Søren, notebøger (1 ks., I 36) (Notebogskort: A). Notebøgerne findes i fotokopier, som normalt bør anvendes.
- Antikvarisk-topografisk arkiv 1847-75 og 1895-1922 (2 ks., I 28; V 167)
- Antvorskov kloster og slot (registranter, seddelregnskab til lønregnskaber m.v.; beretning og billeder af Poul Nørlund) (4 ks., V 147-150).
- Arendt, Fr., ¹⁴ efterladte papirer (1 ks., II 43)
- Arkæologikongresser (1 ks., IV 113); se også under Worsaae
- Avisartikler, kongresser m.m. (1 ks., V 155)
- Bang, V., Diverse om nedlagte kirker (1 ks., III 103)
- Bedømmelsesudvalget, se Nationalmuseet
- Birch, Anton, (1 ks., IV 140). Se også Særsamlinger
- Boye Vilh., diverse, oldtid, m.v. (3 ks., II, 52; IV 117-118)
- Bruun, Daniel, (2 ks., III 105-106)
- Christiansen, Tage E., diverse, incl. kirketomter i Jylland (4 ks., V, unnummereret)
- * Christensen, Charles, notesbøger (1 ks., I 8) (Notebogskort: C.C.)
- Christiansborg slot, billedgalleriet (1 ks., I 29)
- * Clemmensen, Mogens, notebøger I-XVIII (1 ks., II 47) (Notebogskort: M.Cl.)
- »Danmarks Veje« (forarbejder til udgivet værk) (1 ks., I 7)
- Engelhardt, C., diverse papirer (oldtid) (1 ks., III 89)
- Engelstoft, C. T., samlinger (1 ks., IV 115)
- Fredensborg slot, malerisamlingen (1 ks., I 29)
- Frederik VII, våbensamling (1 ks., I 3)
- Fredningsforanstaltninger (1 ks., V 166)
- Færøerne, regnskaber fra Kirkebo (1 ks.)
- Galster, Georg, især forarbejder til udgave af museets vokstavlebog fra Gdansk¹⁵ (1 ks., II 40)

- Helms, Jacob , modtagne breve, samlinger, notebøger, billedmateriale (4 ks., II 40-42, 46)
- Hermansen, Victor, (1 ks., IV 129); Victor Hermansens øvrige meget omfattende samlinger, især til dansk museumshistorie og C.J.Thomsen findes på Det kgl.Bibliotek, Ny kgl. Samling.
- Herredsrejser (1 ks., III 93)
- Herregårdsundersøgelser (1 ks., V 165)
- Hertzsprung, Ivar, diverse samlinger incl. papirer vedr. Vordingborg slot (4 ks., III, 77-79)
- * Høyen, N. L., notesbøger og diverse (2 ks., I 11-23) (Notebogskort: H.).
- Inspektionen for mindesmærkernes bevaring (1 ks., IV 133)
- Islandske præsteindberetninger 1817-1920 (1 ks., V 146)
- Jensen, Chr. Axel, notater om møbler (1 ks., I 30)
- * Jensen, Povl, notebøger (2 ks., I 68, III 107) (Notebogskort: P.J.)
- Kalkmalerier og kirkeinventar 1900-1930 (2 ks., IV 134-135)
- Kastelskommissionen, forslag til nybygning (1 ks., III 99)
- Kirkebø, se Færøerne
- Kirker, love og cirkulærer (1 ks., IV, 124)
- Kirketomter i Jylland, se Tage E. Christiansen
- * Koch, V. , notebøger og diverse papier (3 ks., I 32, II 65-66) (Notebogskort: V.K.)
- Kongelige malerisamling (1 ks., I 29)
- * Kornerup, Jacob, notebøger (1 ks., I 34) (Notebogskort: K. NB: Ikke alt er med på kortene)
- Kunstkammeret, Til- og afgangslister 1797, 1808-1827, regnskab 1700-1839 (1 ks., I 5)
- , breve og koncepter 1771-1823 (1 ks., I 6)
- , auktioner og opløsning (1 ks., I 14)
- , journal 1828-1839 (1 ks., I 15)
- , lister ældre end 1775 (1 ks., I 18)
- , 1808-1839, regnskaber 1766-1806 (1 ks., I 19)
- Kunstmuseet, regnskab og bygningsager (1 ks., I 1)⁶
- , 1824-1837, »Ordres fra chefen« (1 ks., I 2)
- , koncepter og breve 1848-64, Frederik VII.s våbensamling (1 ks., I 3)
- , korrespondance 1838-1850 (1 ks., I 4)
- , 1850 (1 ks., I 16)
- , forarbejder til inventar (1 ks., I 17)
- Landeveje, milepæle, manuskript til »Danmarks veje« (1 ks., I 7)
- Love og cirkulærer vedr. kirker (1 ks., IV 124)
- Løffler, J. B., notebøger (2 ks. II, 45; III, 96), andet (2 ks., IV, 119-120)
- Løgum, tyske sager (d.v.s. før 1920) (1 ks., V 151)
- Mackeprang, Mouritz, breve og notebøger (2 ks. IV, 136 og 139)
- Mejborg, R., notebøger (1 ks.)
- Milepæle, se Landeveje
- Mindesmærker på præstegårdsjorder (2 ks., V 168-169)
- Mindesmærkernes bevaring (1 ks., IV 125)
- Møllerup, W. A. & Sophus Müller, diverse modtagne breve, (1 ks., V 154)
- Museer, andre (1 ks., IV 123)
- Museet for nordiske oldsager (1 ks., I 13)
- Müller, Sophus, se Møllerup, W.A.
- Nationalmuseet, projekter, 1897-1928 (2 ks., III 73-74)
- , »nyere sager« (1 ks., III 75)
- , beretninger, interne opslag (1 ks., III 76)
- , evt. nybygning og flytning, 1884-1928, avisudklip og projekter (1 ks., III 86)
- , ny museumsbygning (1 ks.; III 87)
- , nybygning, indsamling, museets historie (1 ks., III 88)

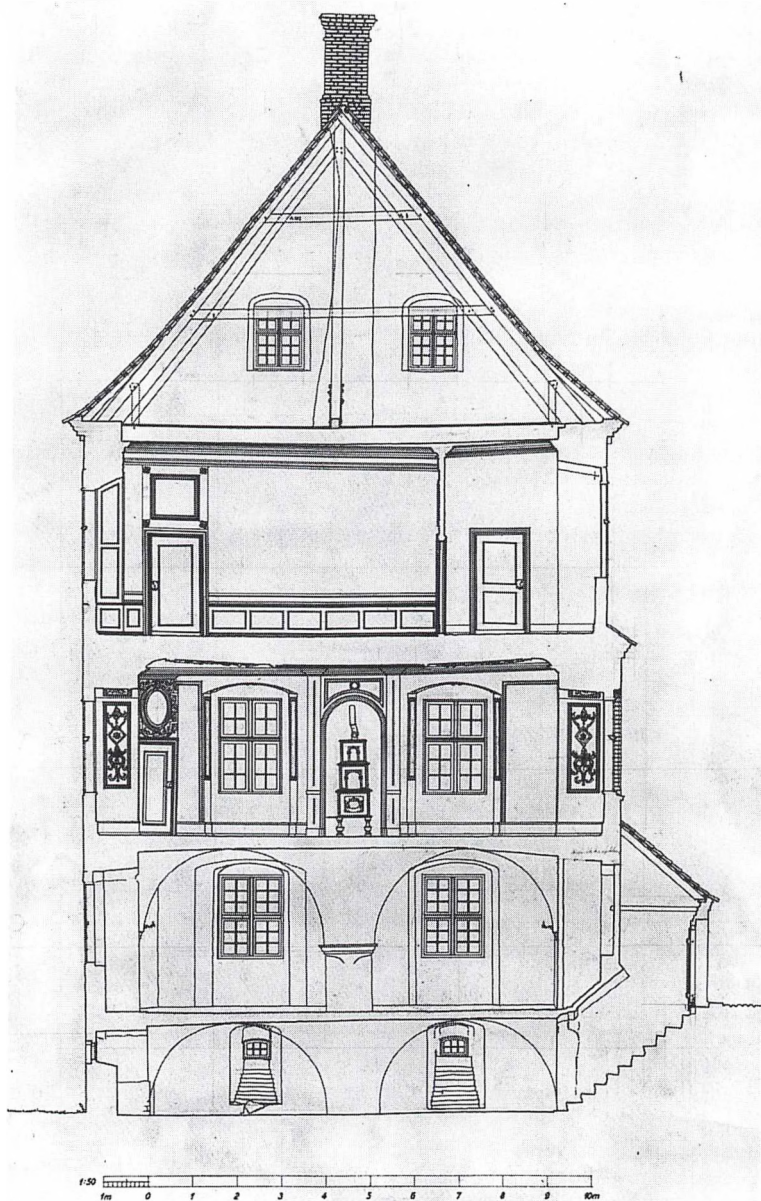

Fig.9. Gammel Estrup. Snit i sydfløj, målt til »Nationalmuseets herregårdsundersøgelser« af Erik Hansen i 1950.

- , bygningssager vedr. palæet, Worsaaes monument (1 ks., III 97)
- , ny museumsbygning [færdig 1938] (1 ks., III 98)
- , Kastelkommissionen (1 ks., III 99)
- , Prinsens palæ og diverse museumssager (1 ks., III 100)
- , 100 og 150 års jubilæum, 1907 og 1957 (2 ks., IV 109-110)
- , Jubilæumsbogen 1957 (1 ks., V 159)
- , fonden (1 ks., V, 156)

- , samlinger 1895-1923; bortbytning indtil 1885 (2 ks., IV 111-112)
- , bedømmelsesudvalget, redegørelse m.m. (1 ks., V 153)
- , nybygning 1988-92, arkivalierne findes i administrationens arkiv
- Neergaard, C., diverse papirer om oldtid (2 ks., II 53 og 55), notesbøger m.v. (1 ks., II, 54); danske klostres historie (1 ks., V 152)
- Nissen (Ramten), Jacob Vilken, diverse papirer, især om helligkilder, (delvis oldtid) (1 ks., III 91); desuden registranter i håndskrifter¹⁷
- Norske arkivsager (1 ks., V 146)
- * Nørlund, Poul, notebøger og diverse (1 ks., I 24); manuskript Grønland (1 ks., IV 137); se også Antvorskov. (Notebogsarkiv: P.N.)
- Oldnordisk Museum, administration 1833(44)-1891 (6 ks., II 37-39, 49-51);
- , regnskab 1807-1865 (2 ks., II 51, 61);
- , alm. korrespondance 1862-64 (1 ks., II 62);
- , spredte budgetsager 1849-92 (1 ks., II 63)
- Oldsagskommissionen, breve 1807-1843; regnskaber 1807-30 (3 ks., I 25-27); sekretærens cirkulærer (1 ks., V 163)
- Olrik, Jørgen, diverse papirer (1 ks., IV 127)
- Olsen, Johs., avisudklip (1 ks., IV, 127)
- Pariserudstillingen 1900 (1 ks.)
- Petersen, Anton, udklip og småtryk, topografisk ordnet (1 ks.)
- * Petersen, Henry, notebøger, særtryk, dagbøger m.v. (4 ks., II 48, II 130-132) (Notebog: H.P.)
- Petersen, J. Magnus, diverse (2 ks., III 92, III 104)
- Rafn, C. C., diverse (1 ks., IV 126). Hovedparten af Rafns store arkiv findes på Det kgl. Bibliotek, Ny kgl. Samling samt i Oldskriftselskabets arkiv.¹⁸
- Restaurering af inventar og kalkmalerier, regnskabsbilag og -bog vedr. emnet 1934-37 (1 ks., II 64)
- Rothe, Eigil, notebøger og diverse (2 ks., I 33 og III 102)
- Roussell, Aage, diverse (1 ks., V)
- Samlinger, private, erhvervet af det offentlige (1 ks., IV 138)
- * Schultz, C. G., notebøger, i alt 108 stk. (4 ks., I 20-23) (Notebogskort: C.G.S.)
- Simonsen, Vedel, diverse papirer (1 ks., II 67). Vedr. topografiske håndskrifter, se V. Hermansens trykte oversigt; store samlinger i Landsarkivet for Fyn.
- * Smidt, C. M., notebøger i alt 133 stk. og diverse (3 ks., I 9-10, IV, 115) (Notebogskort: C. M. S.)
- * Steenberg, Jan, notebøger og papirer (2 ks., II 44 og 56) (Notebogskort: J.S.)
- Steenstrup, Japetus, (2 ks., II 44 og 56)
- Storck, H., diverse papirer og notebøger (2 ks., I 35, III, 106). Hovedparten ligger under tegninger, se 1922:608
- Strunk, A., modtagne breve (1 ks., III, 106)
- Thomsen, C. J., samlinger til brakteater (1 ks., IV 114); modtagne breve (3 ks., IV, 141-143);¹⁹ diverse (1 ks.)
- Timm, G. F., papirer (1 ks., III 108)²⁰
- Udlandet, meddelelser fra (1 ks., IV, 122)
- * Uldall, E., diverse (1 ks., IV 144) (Notebogskort: U). I håndskriftsskabet findes Kirkebeskrivelser bd.1-6 i, også på microfiche.
- Vedel, E., diverse (2 ks., IV 116 og 128)
- * Worsaae, J. J. A., manuskripter, foredrag (3 ks., II 57 samt 59-60); anmeldelser (1 ks., II 58); diplomer, medlemsbreve, ordener og udmærkelser (2 ks., II 69-70); notebøger, 19 stk. (II 71) (Notebogskort: W); udstillinger (1 ks., II 71); modtagne breve (4 ks., III 81-84;²¹); arkæologiske kongresser (1 ks., III, 94); herredsrejser (1 ks., III, 93); personlige papirer og ms. til erindringer (III 95)²².

Fig. 10. Frederiksborg slot, set fra kongefløjen mod syd til slotsgården og porttårnet. Et eksempel på Kristian Hudes benyttelse af usædvanlige fotografiske vinkler. Foto: 1906.

Arkivets historie

I 1805 vandrede Rasmus Nyerup rundt i sin hjemstavn på Fyn for at se på de historiske mindesmærker. Det var en rejse, han selv kaldte en pilgrimsrejse. På rejsen så han, hvordan hans barndoms landskab var forandret. Man kan næsten føle frustrationen hos Nyerup over den udvikling, der havde medført; »Den utilgelige Skødesløshed, hvormed man overalt i Riget behandler vore Oldsager og Mindesmærker, der dog afgiver de bedste Bidrag til Fremstillingen af hvert

Aarhundredes Aand og Kulturens Afvekslinger i vort Fædreland.« Tanken om at oprette et museum, hvor man kunne bevare disse oldsager, udsprang af denne oplevelse: »Naturligvis blev den Tanke i høj Grad levende i min Sjæl, hvor nødvendigt og nyttigt og hæderligt det vilde være, om vi fik anlagt et Museum for nationale Mindesmærker«. ²³

Rasmus Nyerup skrev dette i Guldalderens Danmark. En del af guldalderromantikken tankegang var en historisk vækkelse. Den historiske vækkelse betød, at man begyndte at betragte alt som historisk. Det dannede borger-skab fik i Guldalderen et nærmest religiøst forhold til fortiden, og den verden, der omgav dem, så de på en ny måde. Deres øjne åbnedes for de historiske levn, som fandtes overalt i landskabet. »Mindesmærker«, som borgerne kaldte de fineste af dem, blev betragtet som relikvier – noget helligt der skulle bevares. Det var gennem fortidens mindesmærker, at man kunne lære sin historie at kende. Omsorgen for at bevare de kulturhistoriske mindesmærker var således tæt vævet sammen med en tro på at man kunne lære sig selv at kende gennem historien.

Det kunne virke som skæbnens ironi, at netop som man begyndte at opfatte historien som betydningsfuld, så Guldalderens mennesker de historiske mindesmærker forsvinde med en hastighed som aldrig før. Det danske samfund og landskab var udsat for voldsomme forandringer i perioden omkring år 1800 med udskiftning fra by til land og inddragelse af ny jord til landbrugsjord. Det medførte, at man bogstaveligt talt pløjede den historie, der netop var blevet så vigtig, op og dermed fjernede den for al eftertid.

Det er i dette lys, vi skal se beklagelsen hos Rasmus Nyerup. Med sine tanker blev han idémanden til det Nationalmuseum som vi kender i dag med udstillinger, indsamling, registrering, forskning og bevaring som lige vigtige aktiviteter.

Oldsagskommissionen

Der gik kun et år fra Rasmus Nyerups fodrejse, til hans tanker begyndte at tage form. Den 22. maj 1807 nedsattes på kongelig foranledning »Commissionen til Oldsagers Opbevaring«. ²⁴ I de følgende år fik »Oldsagskommissionen«, som den i daglig tale kaldtes, stor betydning og blev med tiden til Nationalmuseet. Oldsagskommissionen bestod af en gruppe fremtrædende københavnere med den indflydelsesrige A. W. Hauch som leder og med R. Nyerup som sekretær.

Allerede på det første møde i Oldsagskommissionen lå der en plan, der skulle vise sig at blive bestemmende for strukturen i Antikvarisk-Topografisk Arkiv. Oldsagskommissionen besluttede at udsende en liste med 12 spørgsmål til landets præster om, hvilke historiske mindesmærker der fandtes i deres sogn. Ved hjælp af svarene på disse spørgsmål ønskede kommissionen at få et overblik over, hvad der befandt sig i landet af historiske værdier. Det var ikke kun oldsager i betydningen historiske levn fra før kristendommens indførelse ca. år 1000, som kommissionen beskæftigede sig med. Flere af spørgsmålene omhandlede genstande fra middelalderen og renæssancen. Især var man opmærksom på, at de næsten totusind danske middelalderkirker var en

Fig. 11. Ålborg. Gården til Gammeltorv nr. 5, nu nedrevet. Et af Hugo Matthiessens købstadsfotografier fra 1916.

omfattende og enestående kulturhistorisk skat, som skulle undersøges. Tre af spørgsmålene handlede om kirkerne og deres genstande. F.eks. ønskede kommissionen i punkt 8 at få informationer om:

»Levninger fra den catholske Cultus; saasom: Crucifikser, Helgenbilleder, Røgelse eller Vievands-Kar og deslige.«²⁵

Oldsagskommissionens fokusering på kirker og kirkeinventar har siden fulgt Antikvarisk-Topografisk Arkiv. Arkivet er i dag stedet, hvis man ønsker oplysninger om middelalderlige kirker, deres historie og deres inventar.

Noget af det mest imponerende var, at det lykkedes

at få svar fra de fleste af landets sogne. Allerede i den første rapport som Oldskommissionen aflagde, kunne den stolt meddele, at der var kommet 380 svar. Den, der modtog og registrerede svarene, var Rasmus Nyerup, som må have glædet sig over at se, hvordan hans tanker blev til virkelighed.²⁶ Præsternes svar var meget varierende.²⁷ Nogle var omfattende og viste et stort engagement, mens andre kun gav nødtørftige informationer. Mest præcise var præsternes svar i beskrivelsen af kirkerne og deres genstande, hvilket der jo var en nærliggende forklaring på.

Præsternes indberetninger danner i dag grundstammen af beretningerne i Antikvarisk-Topografisk Arkiv. For de fleste sognes vedkommende er præsteindberetningerne også de tidligste informationer, som arkivet har. Arkivet indeholder således arkivalier om de fleste sogne fra de sidste 200 år.

Præsteindberetningerne præger arkivets opbygning. Det er de enkelte sogne, der i dag er arkivets topografiske inddeling, og hvert enkelt sogn har sin egen mappe.

I de første år efter oprettelsen i 1807 gjorde Oldsagskommissionen en erhvervelse, som fik stor betydning for arkivet. Efter forhandlinger fik man overdraget Søren Abildgaards tegninger og dagbøger fra Det kongelige Bibliotek. Søren Abildgård havde i en årrække systematisk rejst landet rundt på foranledning af historikeren Jacob Langebek og mod kongelig betaling. Søren Abildgaards arbejde bestod bl.a. i at aftegne og registrere landets historiske monumenter. Han rejste rundt i perioden 1756-73 og resultatet af rejserne bestod af 918 tegninger og 13 dagbøger. Såvel dagbøgerne, der omhandler hans rejse rundt i Jylland og på Fyn, som størstedelen af tegningerne findes i dag i arkivet og regnes for én af dets største skatte.²⁸ Abildgaards mange tegninger medførte, at tegninger og billedmateriale hurtigt fik en fremtrædende rolle i arkivet.

Det gik således rask fremad med indsamlingen af forskelligt topografisk og antikvarisk materiale i de første år af Oldsagskommissionens arbejde. Hvad man egentligt skulle bruge det hele til, og hvordan man skulle ordne og systematisere det, var der tilsyneladende – mærkelig nok – ingen, som beskæftigede sig med.

Oldskriftselskabet

Den historiske bølge kombineret med en tro på organisering og foreningsdannelse i starten af 1800-tallet førte til et utal af selskaber med historiske formål. Blandt dem stiftedes i 1825 »Oldskriftselskabet«. Selskabets formål var: »Fornemmelig islandske Oldskrifters Udgivelse og fortolkning, men ellers alt, hvad der kan tjene til at oplyse det gamle Nordens Historie«.²⁹ Selv om islandske skrifter havde den højeste prioritet, kom den mere almene del, at oplyse om Nordens historie, til at udgøre en betydelig del af selskabets virke og med tiden den væsentligste. Oldskriftselskabet eksisterer stadig og formidler i dag først og fremmest arkæologisk forskning gennem møder med foredrag og ekskursioner samt tidsskriftet »Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie«. Selskabet arbejder tæt sammen med Nationalmuseet og

Fig. 12. Øster Starup kirke i Sydøstjylland, hjørnekvader på sydvesthjørnet. Fotograferet af Lennart Larsen til Trap's »Danmark«, i 1962.

har i øvrigt til huse her. I 1800-tallet var forholdet mellem Oldsagskommissionen og Oldskriftselskabet ikke så nært. På trods af at mange af personerne var med i begge foreninger, var der urivsløst en konkurrence mellem de to.

Oldskriftselskabets interesse for nordiske historiske forhold indebar også en interesse for dansk topografi. Selskabet begyndte snart at målrette og systematisere det topografiske arbejde. En, der særligt pressede på for en systematisering, var N. M. Petersen, registrator ved Geheimearkivet og en af tidens førende historikere. På hans opfordring vedtog man i 1834, at:

»Foranstalte og anlægge ved Selskabet en Samling antikvariske og historiske Topographier af enkelte Bidrag til saadanne, ligesom ogsaa af Tegninger af mærkelige Mindesmærker fra Nordens Oldtid og Middelalder.«³⁰

I Oldskriftselskabets årsberetning fra samme år kan man se, at de første topografiske beretninger begyndte at indkomme, og de følgende år var der en jævn tilstrømning af topografiske og antikvariske indberetninger. Hen ad vejen må spørgsmålet have meldt sig, hvad man skulle bruge det indsamlede materiale til? I hvert fald blev det i 1840 besluttet, at Oldskriftselskabet skulle gøre mere ved det topografiske arbejde. Man nedsatte i Oldskriftselskabet en særlig »Historisk Topografisk Commitee«. Komiteens medlemmer bestod af de mest prominente historikere i Danmark. I komiteen sad fire professorer, hvis fag havde noget med historie at gøre: L. Engelstoft, E. C. Werlauff, H. M. Velschow og N. M. Petersen. Derudover var der et medlem, som også er værd at bemærke, Christian Jürgensen Thomsen, der overtog sekretærposten i Oldsagskommissionen efter Rasmus Nyerup. C. J. Thomsen blev den, der kom til at stå for opbygningen af Nationalmuseet og betragtes i dag som museets egentlige grundlægger.³¹ Komiteen så imponerende ud, og den satte sig også store mål. Dens opgave var:

»...at modtage, ordne, oplyse og bearbejde de Efterretninger og Bidrag som kunne samles til Fædrelandets historiske Beskrivelse, at drage Omsorg for deres Opbevaring i *Selskabets historiske Archiv* og for at de blive benyttede til Udgivelse.«³²

For at løse sine opgaver fremsatte komiteen et særligt program. I programmet var der en del punkter, som omhandlede middelalderen og renessancen. Det blev fremhævet, at komiteen havde en særlig interesse for voldsteder, herregårde, kirker, klostre og købstæder³³. Denne interesse og opdeling har fulgt Antikvarisk-Topografisk Arkiv siden.

Komiteen kom ikke til at udføre ret meget af det ambitiøse program. Det er et spørgsmål, om dens mål ikke i starten var forføjlet. En udgivelse af det overvældende materiale virker urealistisk. Især når man ser på komiteens sammensætning. Ganske vist bestod den af velrenommerede folk, men de havde alle havde mere end nok at se til i forvejen.

Arkivernes sammenlægning

I midten af 1840'erne var situationen, at man havde taget flere initiativer for at oprette et centralt historisk og topografisk arkiv, men ingen af initiativerne virkede efter hensigten. Det var ikke mangel på gode intentioner, men visionerne blev ikke fulgt op af en reel prioritering, f.eks. i forhold til at skaffe lokaler og personale til arkivet. Ligeledes var det nødvendigt at samordne Oldskriftselskabets og Oldsagskommissionens to initiativer, så man kunne lave ét ordentligt arkiv i stedet for at have to mindre arkiver, der oven i købet konkurrerede med hinanden.

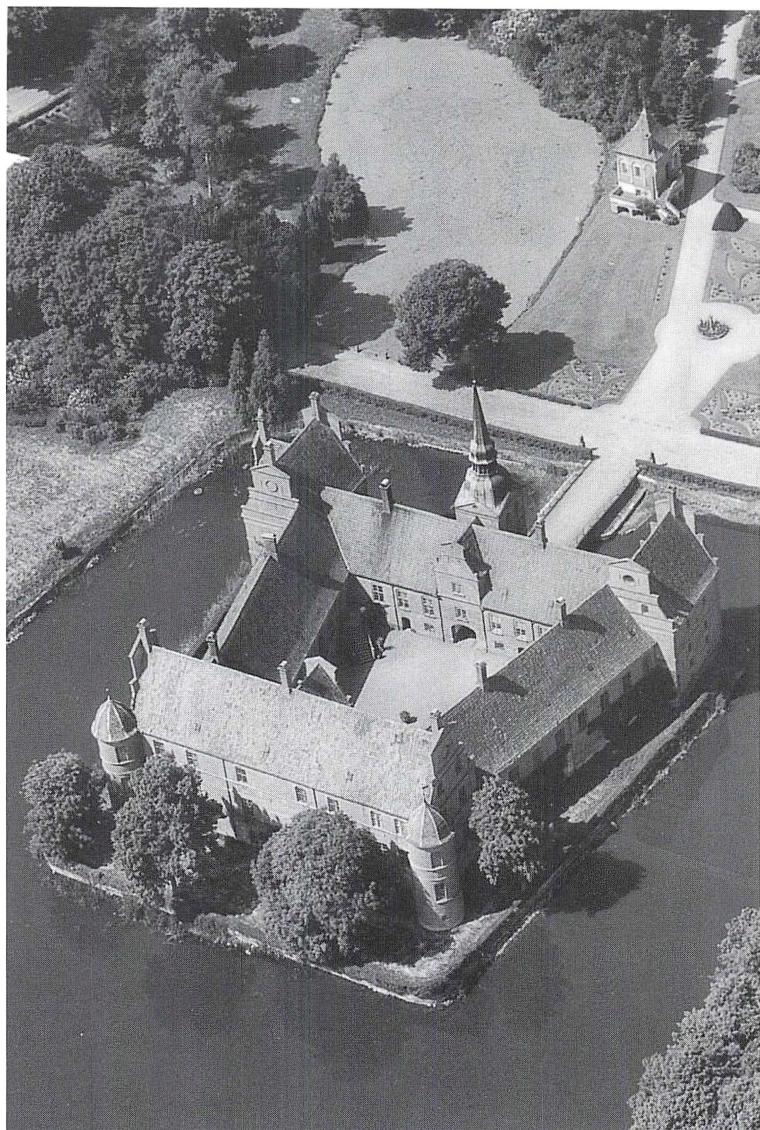
Fig. 13. Jørlunde kirke i Nordsjælland, detalje af altertavlen, fotograferet af Niels Elswing til »Danmarks Kirker« i 1975.

Der var dog vilje til at løse disse problemer. Man besluttede at sammenlægge de to arkiver. Det var en beslutning, der krævede forhandlinger og vilje til kompromisser fra lederne i såvel Oldskriftselskabet som Oldsagskommissionen³⁴. Selve beslutningen om sammenlægningen blev truffet ved Kongelig Resolution af den 27/8-1845. Af resolutionen fremgik det, at arkivet skulle være en del af det »Oldnordiske Museum«. Det var vokset frem af Oldsagskommissionen under C. J. Thomsens ledelse og havde til huse på

Christiansborg. Thomsen var glad og stolt over beslutningen om arkivernes sammenlægning, og han skrev i et brev til etatsraad Vedel Simonsen³⁵: »Vi have faaet 2 vigtige ting igjennem, som begge interesserer mig. Ved Museet for de nordiske Oldsager oprettes nu et Archiv og Bibliothek.« Dette skulle indeholde tre forskellige afdelinger: første afdeling skal koncentrere sig om de Oldnordiske skrifter, anden del skal være et bibliotek. Mest interessant er dog den sidste afdeling: »En tredie Afdeling er den antiquarisk-topografiske. Den indeholder de Tegninger af Monumenter, alle Indberetninger til Commissionen – den antiquariske Correspondance som er ført – saavel fra Commissionen som fra Oldskrift-Selskabet.« Såvidt spørgsmålet om at centralisere og samordne Oldsagskommissionen og Oldskriftselskabets arkivalier. C. J. Thomsen havde også fundet folk til det at lede det nye arkiv, for han fortsatte brevet med: »Denne meget betydelige Afdeling [den Antikvariske-Topografiske] er stillet under Adjunkt Sorterup og Herr Strunks Opsigt og Bestyrelse.« Endelige havde man fundet en løsning på spørgsmålet om lokaler. : »Naar Thorvaldsens Sager til Sommer komme ud af Christiansborg Slot, have vi 3 fortræffelige Værelser, en Sal i Midten til Bibliotheket og et Værelse for hver Ende af denne til de forskjellige Afdelinger.« At der var plads til et arkiv skyldtes oprettelsen af »Thorvaldsens Museum«, som på dette tidspunkt var ved at være færdigbygget. Det så ud til, at den pludselige mulighed for at finde ordentlig plads til et arkiv har været afgørende for, at Oldsagskommissionen og Oldskriftselskabet er nået til enighed. Alligevel havde løsningen af lokale- og personaleproblemerne og de dermed følgende udgifter været svære og krævet ekstra forhandlinger. Der skulle bl.a endnu en kongelig resolution til³⁶ før de økonomiske forhold og lønningerne var på plads – selv om lønningerne for de to unge arkivfolk på ingen måde var kongelige³⁷.

Vedel Simonsen må have læst C. J. Thomsens brev med stor interesse. Han var i mange år en af Danmarks flittigste topografiske historikere og havde skabt en stor privat topografisk samling. Især med hensyn til Fyn er denne samling enestående. I de sidste år var Vedel Simonsen blevet en desillusioneret mand, som havde opgivet den historiske gerning. Han ønskede ikke mere sin topografiske samling, og fandt at det nye arkiv var stedet hvor den kunne gavne mest³⁸.

For at bestemme opgaverne for det sammenlagte arkiv blev der i 1846 udgivet et »Program for det Historiske-Archæologiske archiv«³⁹, der var fællesnavnet for det Oldnordiske islandske og det Antikvarisk Topografiske archiv. Navnet var stort set det eneste, de to arkiver havde fælles. At det stadig var Oldskriftselskabet og Oldsagskommissionen, og deres ledere, der stod bag og trak i hver deres del af arkivet, kan ses af sammensætningen af ledelsen for det nye arkiv. »Historisk-Archæologiske Archiv« var overdraget »en af tre Medlemmer bestaaende Committee, af hvilken de to ere Oldskrift-Selskabets Secretair nærmest med Hensyn til den første eller oldnordiske-islandske Afdeling og Commissionens Secretair nærmest med Hensyn til den anden eller

Fig. 14. Rosenholm, luftfotografi af Hans Stiesdal i 1965.

antiquariske-topografiske Afdeling⁴⁰. Meget naturligt blev Antikvarisk -Topografisk Arkiv tæt knyttet til Oldsagskommissionen, museet og C.J.Thomsen, der stadig var sekretær for Oldsagskommissionen.

Indholdet af den del af programmet, der beskæftigede sig med den antikvariske-topografiske afdeling, lå i forlængelse af planen for præsteindberetningerne og indbydelsen fra den »Historisk Topografiske Commite«. Det var også stadig planen, at man i videst muligt omfang skulle publicere de forskellige indberetninger, således at disse »strax kunne tjene til Oplysning for Videnskaben«. I modsætning til tidligere var dette dog ikke længere den eneste måde, man kun-

ne få adgang til arkivets materiale. Det var fra starten bestemt, at arkivet skulle være tilgængeligt for offentligheden. På Nationalmuseet betragter man derfor 1846 som året, hvor arkivet blev grundlagt.

Det nye arkivs folk

Fordelen ved, at man oprettede et arkiv, der var bemanded og med faste lokaler, viste sig hurtigt. De to personer, der var ansat til at forestå Antikvarisk-Topografisk Arkiv, var hentet fra »Oldsagsmuseets« inderkreds. De havde haft deres gang på museet siden 1830'erne og var oplært af Thomsen. Egentlig var det Johan Benjamin Sorterup, som var blevet udset til at være det nye arkivs leder. Men lønnen var for slet og samarbejdet med Thomsen var heller ikke helt problemfrit. I 1848 fik Sorterup en stilling som præst langt væk fra København og han døde året efter. I stedet for Sorterup tilknyttedes Christian Frederik Herbst, der også havde overtaget posten som sekretær for Oldsagskommissionen. Posten som sekretær var ændret, så det nu nærmere var en reel sekretærpost end en lederpost. Et indblik i Herbsts betydning for museets udvikling får man ved en gennemgang af museets forskellige protokoller, som han kom til at føre i en årrække. Herbst må sammen med A. F. Strunk anses for at være det nye arkivs grundlægger og ryggrad. Strunk var 30 år, da han blev ansat i arkivet, og han kom til at arbejde med det de næste 20 år. Sammen med Herbst fik Strunk oprettet systematik og orden og fik i det hele taget styr på arkivet, så det blev brugervenligt. Da Thomsen igen skrev til Vedel Simonsen i slutningen af 1848, kunne han stolt fortælle om arbejdet med arkivet:

»Locale og Indretninger til at opbevare Sager i [er nu] i en meget god Orden, også fordeelt flere tusinde indberetninger Tegninger og Kort saaledes at de ere lette at tilgaa ... Hovedsætningen var saavidt mueligt at ordne alt geografisk det vil sige i Amterne, Herrederne – og disse igen i Sogne, ved hvert blev de ældre og yngre Beretninger man havde og efter Indberetningerne et Omslag med Kobbere, Tegninger og Kort man havde om dette Sted og Monumenterne der.«⁴¹

Både den geografiske opdeling og opdelingen mellem beretninger og tegninger er videreført til nu. I dag består arkivet af en samling for beretninger og en samling af billeder.

Herredsrejserne

Formaliteterne var nu i orden til et velfungerende arkiv: Systematik, folk og lokaler, og man kunne begynde at koncentrere sig om indholdet i arkivet. Problemet var at få samlet de relevante informationer ind fra sognene. Grundlaget var præsteindberetningerne fra 1807 og den »Antikvariske Topografiske Commites« indbydelser. Men ingen af disse initiativer var dækkende. Det var langt fra alle sogne, der havde svaret, og de svar, som var indkommet, var meget forskellige. For at udbedre dette, udsendte det nye arkiv i 1847⁴² sammen med programmet for arkivet en opfordring til bl.a. skolelærere om, at de skulle indføre mindesmærkerne i deres lokalområde på matrikelkort. Det nye arkiv fulgte

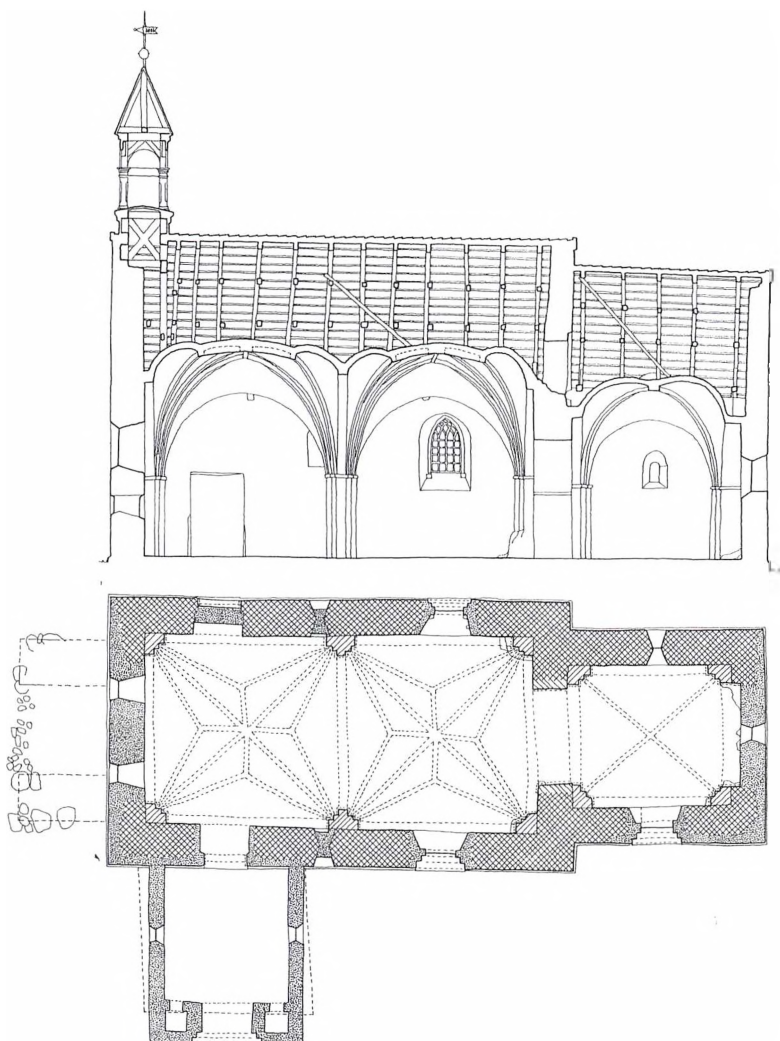

Fig. 15. Et eksempel på opmålingerne i »Danmarks Kirker«. Længdesnit og plan af Stilling kirke i Jylland af Kjeld de Fine Licht, 1987.

dermed samme fremgangsmåde som de tidligere forsøg på at opnå en dækkende beskrivelse af Danmarks mindesmærker. Men at sende skemaer ud til folk og håbe på svar var åbenbart utidssvarende, og der indkom kun 114 udfyldte kort⁴³.

Næsten samtidigt blev der taget et andet initiativ, der kom til at få afgørende betydning for registreringen af fortidsminder og dermed for arkivet. Man ville fra centralt hold sende folk ud i landet i stedet for at bruge lokale folk. Beslutningen blev taget i marts 1848 ved en højtidelig kongelig udnævnelse af en »Inspektør over de antiquariske Mindesmærker i Danmark«, få dage før den enevældige kongemagt blev afskaffet med udnævnelsen af Martsministeriet⁴⁴. Den nye inspektørs vigtigste opgave var at tage ud i landet og beskrive de forskellige mindesmærker. Den, der udnævnt-

tes til inspektør, var J. J. A. Worsaae, der senere efterfulgte C. J. Thomsen som Nationalmuseets leder.

Men en ting var vision og noget andet var realitet. Worsaae fandt hurtigt ud af, at midlerne ikke var fyldestgørende i forhold til de mål, man havde sat. Efter 25 år med mislykkede forsøg lykkedes det Worsaae i 1873 endelig at relanceret projektet, som nu kom til at gå under navnet »Herredsrejserne«. Planen for »Herredsrejserne« var, at man udsendte flere hold, der bestod af en inspektør, der skulle beskrive og besigtige mindesmærkerne, og en tegner, hvis opgave det var at udfylde kort og aftegne de vigtigste mindesmærker fra oldtid og middelalder. I sommeren 1873 udsendte man de første tre hold. Selv om det var en ambitiøs plan, der langt oversteg Worsaaes oprindelige stilling som inspektør, var der ingen, der for alvor havde gjort sig klart, hvor omfattende projektet var. »Herredsrejserne« eksisterede i en periode på 60 år. I denne periode kom en jævn strøm af beretninger fra de forskellige herreder til arkivet, hvor hvert sogn blev nøje beskrevet. De, der deltog i »Herredsrejserne«, blev deres generations førende museumsfolk. Indenfor middelalderforskningen var det pionerer som kirkearkæologerne J. Kornerup og J. Magnus-Petersen, der fremdrog og restaurerede kalkmalerier, F. Uldall, der foretog kirkebeskrivelser, og J. B. Løffler, som undersøgte både kirker og klostre. For dem alle gælder det, at hvis man ønsker at følge processen i deres arbejder, må man gå til Antikvarisk-Topografisk Arkiv, hvor deres notesbøger, rapporter og tegninger opbevares.

Med beskrivelserne og besigtigelserne blev man mere opmærksom på, at mange mindesmærker befandt sig i en tilstand af fremskredent forfald. Hvis de skulle bevares, krævede det en restaureringsindsats. Restaureringsarbejdet udviklede sig på den måde langsomt til en videnskab, hvis fremgangsmåde omhyggeligt blev beskrevet i de rapporter, der blev nedskrevet efter hver restaureringssag. Arkivet blev herved også det centrale arkiv for restaureringsrapporterne.

Museet spaltes og arkivet specialiseres

I slutningen af 1800-tallet blussede en ny modsætning op på museet. Det er svært at sige, i hvor høj grad den var begrundet i personmodsigtheder, og i hvor høj grad den var fagligt begrundet⁴⁵. Det endte med, at det i 1892⁴⁶ besluttedes at opsplitte museet i en 1. og en 2. afdeling. 1. afdeling omfattede som det vigtigste forhistorien, mens 2. afdeling som sit primære arbejdsområde havde historisk tid, hvilket betød tiden efter år 1000. I resolutionen blev det endvidere bestemt, at Antikvarisk-Topografisk Arkiv skulle høre ind under 2. afdeling, mens 1. afdeling skulle oprette sit eget arkiv.

Museet, der samtidig skiftede navn fra Oldnordisk Museum til Nationalmuseet, var i perioden herefter faktisk opdelt i to forskellige museer, der kun havde det tilfælles, at de boede under samme tag. Og selv om det var bestemt, at Antikvarisk-Topografisk Arkiv skulle høre under 2. afdeling, gav opdelingen nogle ar, som stadig kan mærkes i arkivet. Tydeligst er problemerne i den skarpe opdeling mellem »forhistorie« og »historie«. I mellem disse to perioder befinder

Oldsager,

Kommissionen til Oldsagers Opbevaring ønsker sig
underrettet om.

- 1) Gravhøje (Kæmpegrave), især de med en eller flere Rader Stene omfattede, eller med større Stene i Hjørnerne udmærkede, og de mærkelig afslange; ligeledes Grave, som have eller have haft et, af fire store Stene indfattet og med en større tilbækket, Gravkammer.
- 2) Hedenstø Uttere, nemlig (for det meste) tre opretstående Stene, der støtte under en stor paa dem hvilende Sten; de findes (stundom dobbelte) enten paa slet Mark eller paa en Høj.
- 3) Ringstøber, nemlig aflange Pladser indfattede med temmelig store Stene.
- 4) Store oprejste Stene (Bautastene), samt i Klipper indhugne Billeder eller Skrift.
- 5) Runestene, hvad enten de endnu staae hele og holdne paa Mark, Høj, Kirkegaard, eller sidde indmurede i Kirker eller Kirkegaardsmure, Sjerder og døslige, eller ligge i Kirkegulve, Broer, Badstøber; hele eller Stykker af dem.

De fleste Runer have denne Stikelse:

R N K E R K * K . I . J . 4 . ↑ . N . Y . B . A .

- 6) Inscriptioner med Rune- eller Runestift, enten paa Bægge, Ligstene, Klokker, Uttere, Fonter og Døbebækkener, Kirkekar, eller hvor som helst.

Runestift bestaaer af latine Bogstaver, som paa mange Maader ere gjorte kantede og snoede: f. Ex.:

det er Sie — eller

det er Ar.

- 7) Billeder, af hvilken som helst Materie, hvad enten de forestille Menneskefigurer eller andre, og som kunne skjønses at være ældre end Reformationsens Indførelse.
- 8) Levninger fra den catholske Cultus; saasom: Crucifixer, Helgenbilleder, Kogelste eller Bievands-Kar, og døslige.
Ogsaa om i Pladen, der undertiden dækker Alterbordet, endnu findes de fir-kantede Forbybninger lukkede med en liden Sten, i hvilke forbum laae og maastee endnu findes Reliquier eller Documenter.
- 9) Mure, Kjeldere, Voldstøber, eller andre Levninger af ældgamle Bygninger; underjordiske Gange; Spor til Banledninger; mærkelige Weie; m. m.
- 10) Det der opgraves eller er blevet opgravet af Høje eller slet Jord; saasom: Astepper, Sten-Kobber- og Jern-vaaben, Ringe, Smykker, Værktøj, Kar, Mynter, og døslige.
- 11) Hvad større eller mindre Samlinger af Oldsager, der kunde være hos private Mænd eller paa offentlige Steder.
- 12) Hvilke Traditioner om mærkelige Personer, Begivenheder, m. v. endnu kunde være bekjendte, især naar de vedkomme de forannævnte Oldsager.

Kjøbenhavn i August 1807.

Fig. 16. Spørgeskema fra Oldsagskommissionen 1807. De første fire-fem punkter vedrører oldtiden, resten middelalderen.

vikingetiden sig, og man er aldrig blevet helt enige om, hvilket arkiv der har ansvaret for vikingetiden, ligesom afgrænsningen ved år 1000 er lidt flydende. Hvis man ønsker at vide, hvad Nationalmuseet i dag ved om vikingetid, må man derfor både henvende sig til Antikvarisk-Topografisk Arkiv og Topografisk Arkiv i Danmarks Oldtid.

Arkivets afgrænsning i forhold til nyere tid, d.v.s. perioden efter år 1660, kom få år efter. Baggrunden var, at

der omkring århundredeskiftet var en udpræget opfattelse af, at man befandt sig i en epoke, der var en anden end under museets oprettelse i 1807. Grundloven var kommet i 1848, og perioden fra enevældens indførelse i 1660 til grundlovens vedtagelse betragtedes nu som fortid og en historisk selvstændig periode, der burde have sin plads i Nationalmuseet⁴⁷, som en 3. afdeling. I stedet for at oprette en ny afdeling inddrog man »Folkemuseet«, og i 1897 bekendtgjordes det at »Dansk Folkemuseum « nu var at betragte som en afdeling i Nationalmuseet, men at det ikke skulle have noget egentligt arkiv. Antikvarisk-Topografisk Arkiv afgrænsedes således til perioden ca. 1000 – 1660, selv om der i arkivet findes mange arkivalier og tegninger, der kronologisk set ligger ud over dette tidsrum.

Opdelingen af museet og arkivet var som nævnt delvis begrundet i personmodsætninger, men de folk, der gennemførte opdelingen, var ikke dem, der stod for reetableringen af arkivet. Henry Petersen, der udnævntes som direktør for den nyoprettede 2. afdeling, døde i 1896 kun 47 år gammel, og i årene derefter rantes den nye afdeling af flere pludselige dødsfald blandt de erfarne medarbejdere. En ny og ung generation af museumsfolk kom til at stå for genopbygningen af udstillingerne og arkivet efter opdelingen i 1892. De fleste af dem var endnu studenter, da de begyndte på Nationalmuseet, som Christian Axel Jensen, der startede på museet 1897 som 19-årig⁴⁸. Den første opgave, han fik, var en flytning og nyorganisering af arkivet. I den 5-årige periode, der var gået siden nyorganiseringen i 1892, havde arkivet vistnok været overladt til sig selv uden ledelse. For arkivet som offentligt arkiv var det vigtigste, der kom ud af flytningen og genåbningnen af arkivet, oprettelsen af en læsesal, hvor gæster kan sidde i fred og ro og bruge arkivets arkivalier. Tidligere var besøgende henvist til at benytte museumsinspektørernes kontorer.

Nye tider, nye metoder

10 år efter nyorganiseringen af arkivet kunne man glæde sig over, at arkivets billedsamling havde et omfang på ca. 20.000 tegninger og billeder⁴⁹. Samtidigt var der med fremkomsten af fotografiet opstået en ny mulighed for registrering og dokumentation. Sidst i 1800-tallet begyndte Museet at anvende den nye metode til registrering af bygningerne og genstande. Den første, der brugte fotografiet på museet, var Henry Petersen, og det varede ikke længe, før fotografering var blevet en helt integreret del af museumsinspektørernes arbejde. For Antikvarisk-Topografisk Arkiv betød det, at man måtte udvide arkivet med en fotosamling. Allerede ved århundredeskiftet bestod den af flere tusinde fotografier og negativer.

I dag har arkivet over 300.000 fotografier. Med dets omfang og lange historie har arkivet derfor også en fotografihistorisk relevans.

Fra Herredsrejser til kirkeundersøgelser

En anden følge af museets opdeling i to afdelinger var, at man delte Herredsrejserne op. Ansvaret for undersøgelserne i historisk tid lå under 2. afdeling, mens forhistorien naturligt lagdes under 1. afdeling. Dette ændrede karakteren for 2.

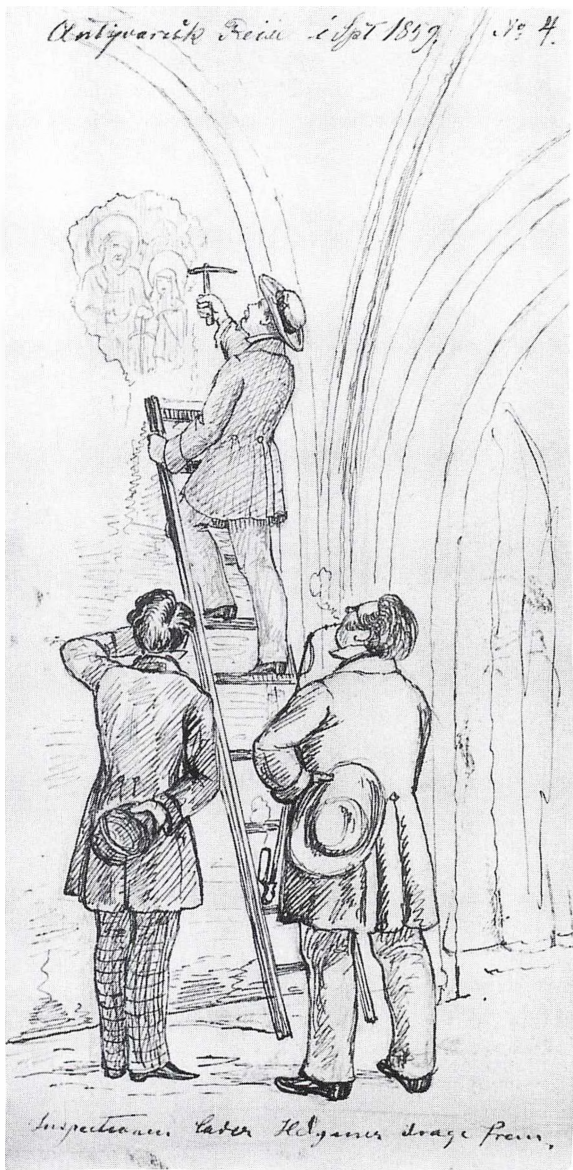

Fig. 17. »Inspectøren lader Helgener drage frem«. Antikvarisk rejse i september 1859. På stigen står konservatoren, maler J. Kornerup, på gulvet til venstre inspektøren for de antikvariske mindesmærker, J. J. A. Worsaae, til højre sognepræsten. Tegning af J. Kornerup.

afdelings Herredsrejser. Fra at være et registreringsarbejde af alle mindesmærker ændredes rejserne til fortrinsvis at være en undersøgelse af voldsteder og kirker, som man anså som den mest interessante kildegruppe fra middelalderen⁹⁰. Ved århundredskiftet blev det anslået, at ca. 2/3 af landets kirker var registreret og undersøgt. Dette arbejde gav museet og

arkivet en omfattende viden. Den udviklede sig i to retninger, dels ved kendskab til kirkerne som kilde til kulturhistorisk indsigt, og dels til hvordan man skulle bevare kirkerne.

Kirkernes bevaring

Interessen for de middelalderlige kirker var også en interesse for, hvordan man passede på landets kirker. I 1861 bestemtes ved lov, at der hvert år skal afholdes kirkesyn for den enkelte kirke, dvs. at kirkens tilstand gennemgås af bl.a. håndværkskyndige folk. For de større og særegne kirker som domkirker, blev der nedsat et »særligt kirkesyn«. Her deltog også kulturhistorisk sagkyndige folk. Kirkesynsloven markerede, at kirkerne nu også betragtedes som kulturhistoriske monumenter. Det blev tydeligt ved restaureringen af Viborg Domkirke fra 1864-1878⁵¹, hvor to forskellige historiske syn blev sat op mod hinanden.

En gruppe med N. L. Høyen i spidsen mente, at den historiske kirke var den »oprindelige« kirke. Det var også den opfattelse, der var gældende under restaureringsarbejdet. Målet for arbejdet var at tilbageføre kirken til det »oprindelige« romanske udsende. Andre mente, at den historiske kirke var den kirke, der viste tidens gang med alle dens forandringer. Den historiske kirke var ikke udtryk for én periode men historisk ved, at den kunne fortælle sin egen kulturhistorie.

Den sidste holdning blev efterhånden dominerende. Især efter tilbageføringen af Viborg Domkirke. Her kunne man se, at meget var gået tabt, og at den viden, man besad om hvordan den oprindelige romanske kirke havde set ud var begrænset.

Pr. 1. januar 1995 er det særlige kirkesyn nedlagt.⁵² Kirkerne er dog stadig undtaget fra den almindelige bygningsfredningslov, og Nationalmuseet er som konsulent for stiftsoverighederne⁵³ direkte involveret i alle mere væsentlige sager om kirkerne. En betydelig del af arkivets nye tilvækst stammer fra forskellige restaureringssager i forbindelse med istandsættelser af kirkerne.

Danmarks Kirker

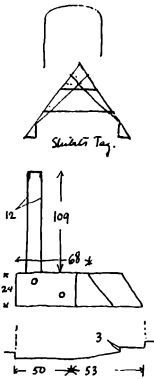
I 1933 udkom første bind af »Danmarks Kirker«, hvis mål er en gennemgribende beskrivelse af landets kirker. Det var et projekt, der havde været undervejs i mange år. Initiativtageren var museets direktør Mouritz Mackeprang. Han havde selv været med på de sene Herredsrejser. I 1912 fremkom Mackeprang med den tanke, at man skulle lave en beskrivelse af kirker, voldsteder og herregårde under betegnelsen »Danmarks Historiske Mindesmærker«⁵⁴. Idéen minder meget om den tanke, der fra starten var om at publicere arkivets materiale, men det nye var, at Mackeprang mente, at arkivet nu havde materiale nok til at lave en systematisk beskrivelse af hele landets mindesmærker. Det endte med udelukkende at blive til en beskrivelse af »Danmarks Kirker«. Mackeprang sagde, at han var bange for at lave et dobbeltarbejde, da »Danmarks slotte og Herregårde« allerede omkring 1920 var under udgivelse.⁵⁵

Det var ikke første gang en udgivelse om kirkerne så

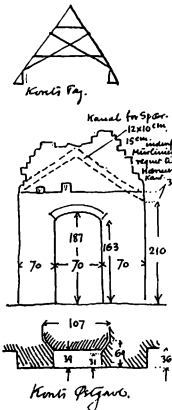
Klokkertårn. Klokketårnet er i eet med Tårnet. Tårnet er
 tredelt. Der er 6 Bjælker Spor, de 2 Lange Gavlene staaer i Bjælker, der
 er gemningssænde Lange Gavlmuren, de andre staaer kun i Spærfod.
 Skanbekend og Skanbaand er af Fygl. I det østre Tårnrum ses de
 blandede Guldskælle, de mod N. med Suij indefter og fladbræt Dobbelthets
 opefter, de mod S. rundannede (det ene blander) de mod V. indlagte (Kets
 af Dobbelthets), og mod Ø. de 2 cirkelrunde dybe Blandings. I gavlene
 indvinder de omtalte blandede lodrette dybe Kæller. Tårnrummet
 Vægge har Reder af gl. grov Puds.

Loftet over Skib og Kor. Tårnrummet staaer med Skibets Loft i blaud Mør, figet med
 fire Fyghælle med foroven bekaant Fyge, med polsk Skifte. Heri til
 Tårnets 2' Stokværk en tilbygget sene indtræt Dør uden Stik,
 ellipse luet foroven. Skibets Tårn er af Eg, og spindelt. Over-
 strømmet østfra. Fygen Nummerering: 2 Mørslagte. Reder af Skibets
 gl. Kampestrømstuen stikker op over Færdningen over Træstuen. Herover
 er muret af Fygl en stor Spidstue, hvorved den nærmeste Østgavl.

Kor's Loft. Mod N. i Skibets Østmur er indmuret Reder af et runde
 Vægwerk som hos Skibet. Kor's Tårn er af Eg og spindelt. Er mure-
 ment vestefter på Prædiken, mod N. med 3, mod S. med 11, der
 er bygget om på nogle af Spærre. De indlagte 2 Spærfag er fornyede.
 Kor's Østgavl har mod Loftet et fremspringende Mørparti, hvori en Dør,
 sandtylpin til det tidligere 8-kandede Tårn på Kor's Østgavl.
 Mørværket staaer i blaud Mør, raat figet. Se Skitsen nedenfor.

Værbekkedet haer mod Vest Gevins i 3 retvinklede, med Syd Stæppegavl
 med 3-1-3 kampede kamme, 1 1/2 skæ tykke. I Gevins højden er
 vandret, 1/4 skæ dyb Baandblanding, herunder en fladbræt Dimsblanding,
 senere rundannet og omvundet. Over Gevins højden 3 opstigende spids-
 luede, 1/2 skæ dybe Blandings, og udenfor dem på hver Side en
 1/2 skæ dyb Blanding. Over den højeste spidstuede Blanding en 1/4 skæ
 dyb Baandblanding. Mod Øst Gevins som mod V. 1 mæt 4-
 kantet Viindue Skiftefygen er polotet.

Indvendigt er hele Rummet overhoidet og med Bjælkeloft. Gulvet
 er gule sneer Mørsten. Lange Prædiken er af Fygl muret Bænk.
 mod Ø. i Væggen det nye Viindue, med Træ-Viinduesplanke foroven, med
 Suij til Siderne og nedad. Syd muren har på begge Sider af Døren, i
 Fyge med dens overkant et Tiltagsprip på 1/2 skæ. Tårnrummet er

Fig. 18. Bygningsbeskrivelse ved Chresten Borch 1912. Fangel kirke på Fyn. Herredsreise med M. Mackeprang.

dagens lys. I sidste del af 1800-tallet var der kommet flere
 udgivelser. I direkte forbindelse med arkivet havde man i
 1870erne udgivet to bind med titlen »Danske Mindesmær-
 ker«, som på trods af titlen kun indeholdt kirker. Vigtigere
 var en udgivelseserie, som var startet på initiativ af Ministe-
 riet for Kirke- og Undervisningsvæsenet. Dette arbejde
 mandede ud i en række publikationer, hvor kirkerne i for-
 skellige områder systematisk blev gennemgået (s. 9 og 48).⁵⁶

Alligevel varede det 20 år, fra M. Mackeprang hav-
 de udkastet sin idé, til første bind af »Danmarks Kirker«
 udkom i 1933. Det er ikke kun i begyndelsen projektet

Arkivets nyere historie

krævede sin tid. Sidenhen har arbejdet med udgivelsen af dette monumentale værk været i gang, idet det hurtigt blev klart, at Antikvarisk-Topografisk Arkiv ikke var nok, og at det var nødvendigt med omfattende studier ved hver enkelt kirke. I dag er kirkerne i landet øst for Store Bælt, Thisted amt og hele Sønderjylland udgivet, mens kirkerne i de gamle amter Århus, Odense og Ribe er under udgivelse. Arkivet bruges til forundersøgelser ved beskrivelsen af de enkelte kirker. Til gengæld får arkivet det materiale som forskerne finder frem i deres arbejde med kirkerne. Når man kommer på arkivet for at få oplysninger om en kirke, mærkes det straks, alene ud fra omfanget af materiale, om kirken er blevet beskrevet i Kirkeværket.

Selv om det var kirkerne, der tog størstedelen af arbejdet på Nationalmuseet 2. afdeling, var der også en interesse for andre dele af de middelalderlige mindesmærker. Især var interessen for de middelalderlige voldsteder kommet frem igen. I Oldsagskommissionens tid i 1800-tallet med den romantiske længsel efter fortiden, var man fascineret af ruinernes forfald og de sagn der knyttede sig til voldstederne. En egentlig undersøgelse af voldstederne var der ikke den store interesse for. Selv om Herredsrejserne gav en interesse for voldstederne og deres værdi som kilder, blev det heller ikke til en systematisk undersøgelse af voldstederne. Først omkring århundredeskiftet begyndte man mere gennemgribende at undersøge voldstederne. Som ansvarlig valgte man Peter Hauberg, kendt som landets førende middelaldernumismatiker. Målet var at lave et værk, der skulle beskrive samtlige danske voldsteder. Selv om der blev indsamlet meget materiale, blev det aldrig til nogen udgivelse. Men der var vakt en videnskabelig interesse for voldstederne, som dannede basis for den grundige undersøgelser af enkelte borg-anlæg, der fulgte i mellemkrigsperioden. Efter 2. verdenskrig gik man igen i gang med at lave en samlet beskrivelse af de danske voldsteder, nu under ledelse af Hans Stiesdal og Vilhelm La Cour. To amter nord for Limfjorden blev udgivet, men det lykkedes heller ikke i denne omgang at gøre undersøgelsen landsdækkende.

Der findes således mange forskellige voldstedsopmålinger i arkivet, men Nationalmuseet er ikke det eneste arkiv for voldsteder. Tilsynspligten ligger i dag hos Skov- og Naturstyrelsen, der ligeledes har opmålinger og tegninger.⁵⁷

Indtil for nylig blev arkivets ledelse varetaget af museumsinspektører. Som enkeltpersoner har de haft indflydelse på arkivet og tilført det nye sider. Til deres hjælp har de haft højt kvalificeret bistand. Kendtest er den alsidigt begavede P.B.C. Westergaard, der fra 1904-27 var kontorassistent og sekretær ved afdelingen, og som også var virksom på læsesalen.⁵⁸

Hugo Matthiessen var ansat på museet fra 1911 til 1950 og gennem størstedelen af denne periode havde han ansvaret for arkivet som det primære arbejde. Matthiessen fik også indflydelse på arkivet gennem sit arbejde som kul-

turhistoriker og fotograf. Hans store interesse var købstæderne, som han gennemfotograferede, og en stor del af de fotos som han tog under sine rejser rundt i landet, førte han selv ind i arkivets protokoller. Under sine rejser kom han i kontakt med et stort antal lokalhistorikere, som han inviterede ind på arkivet og betjente⁹⁹.

I 1950 overtog Victor Hermansen ansvaret for arkivet. Hermansen interesserede sig meget for museets egen historie, og han fik udnyttet de arkivalier som museet selv sidder inde med. Disse arkivalier udgør i dag grundstammen i »Museumshistorisk arkiv« (se s. 20-24).

Efter Victor Hermansens død fik arkivet sin første kvindelige leder, Fritze Lindahl. Gennem hendes ledelsesperiode fra 1960-92 blev arkivet omlagt i brandsikre stålskabe og fotografierne blev opklæbet på karton i A 4 format. Det fremtræder nu som et moderne og velordnet arkiv.

Fra 1996 er arkivet lagt direkte under Museumschefen.

Blandt arkivets øvrige stab må nævnes to afgående: Doris Varming, der varetog ekspeditionerne i perioden 1931-53, og Marianne Poulsen, der i årene 1953-95 passede læsesekspeditionerne. Der har altid været studentermedhjælp knyttet til Læsesalen, og mange museumsfolk har trådt deres museale børnesko omkring arkivets store borde.

Opmålinger af herregårde og ladegårde foretaget af Nationalmuseet ved Kunstakademiets elever.

Antallet af opmålinger pr. monument varierer fra én enkelt eller et par stykker til mere end en snes.

Ausumgård, Jylland	Lyngsbækgård, Jylland
Ballegård, Sønderjylland	Løvenholm, Jylland
Bidstrup, Jylland	Møllerupgård, Jylland
Bjørnemose, Fyn	Nørholm, Jylland
Blangstedgård, Fyn	Nørre Vosborg, Jylland
Bramminge, Jylland	Refsnæs, Jylland
Bramstrup, Fyn	Rosenfeld, Sjælland
Broholm, Fyn	Rydhave, Jylland
Clausholm, Jylland	Rygård, Fyn
Dragsholm, Sjælland	Ryomgård, Gammel, Jylland
Dybvad, Jylland	Ryomgård, Ny, Jylland
Endrupholm, Jylland	Rødkilde, Fyn
Eskær, Jylland	Sandager, Fyn
Espe, Sjælland	Sandbjerg, Sønderjylland
Gammel Estrup, Jylland	Schackenborg, Sønderjylland
Faurskov, Jylland	Schelenborg, Fyn
Fævejle, Jylland	Sebbekloster, Jylland
Gesinggård, Jylland	Skaføgård, Jylland
Gettrup, Jylland	Snedinge, Sjælland
Gyldensten, Fyn	Solborggård, Jylland
Hagestedgård, Sjælland	Sostrup, Jylland
Hessel, Jylland	Sparresholm, Sjælland
Hesselagergård, Fyn	Stårupgård, Jylland
Hevringholm, Jylland	Støvringgård, Jylland
Hindemae, Fyn	Sæbygård, Sjælland
Hofmangave, Fyn	Søbygård, Ærø
Holbækgård, Jylland	Sønderskovgård, Jylland
Holmegård, Sjælland	Timgård, Jylland
Holsteinborg, Sjælland	Tjele, Jylland
Isgård, Jylland	Trudsholm, Jylland
Jensgård, Jylland	Tybjerggård, Sjælland
Jomfruens Egede, Sjælland	Tyrrestrup, Jylland
Jægerspris, Sjælland	Udstrup, Jylland
Kalø, Jylland	Ulstrupgård, Jylland
Katholm, Jylland	Ulstrup, Jylland
Krengerup, Sjælland	Vinderslevholm, Jylland
Lerchenborg, Sjælland	Vrå, Gammel, Jylland
Lerkenfeld, Jylland	Ørbækklunde, Fyn
Lunderup, Jylland	Østergård (Fjellerup), Jylland
Lustrupholm, Jylland	Østergård, (Harre), Jylland
Lynderupgård, Jylland	Østrupgård, Fyn

Bibliografi – i udvalg

(Søren Abildgaard), Katalog over sjællandske tegninger,
Antiquariske Annaler, I, 1812, s. 147-168.

A. Andersen (red.), *Danske opslagsværker, Danmarks Biblioteksskoles skrifter*, 4, Kbh. 1970-73 (se under E. Moltke, E. Møller, Niels Nielsen)

Chr. Adamsen & Vivi Jensen (red.), *Danske præsters indberetninger til Oldsagskommissionen af 1807*, bd.1, *Vest-og Sydjylland*, Højbjerg 1995

Knud Banning m.fl., *A Catalogue of Wall-Paintings in the Churches of Medieval Denmark 1100-1600. Scania Halland Blekinge*, bd.1-4, Kbhvn. 1976-82.

-, At se det usynlige i det ukendte, *Studier tilegnede Otto Norn*, Herning 1990, s.63-70.

P. W. Becker & S. H. Petersen, *Dansk Atlas*, Kbh. 1831-35 (ny udg. ved John Erichsen, Kbh. 1974)

Hans Berggreen, *Billedsøgning. Hvor finder jeg billedet? Eksempler på offentlige og private samlinger*, 2.udg., 1990

Ebbe Berner, *Offentliggjorte danske Opmaalinger*, Kbh. 1926

Bevaringsværdige Huse. I denne serie blev der på Nationalmuseets foranledning udarbejdet bind bl.a. om Christianshavn, Christiansfeld, Fåborg, Helsingør, København, Rønne, Svaneke, Sæby, Ærøskøbing og Åbenrå. Bøgerne blev udgivet i perioden 1967-1993, billedmaterialet findes i arkivet.

Chr. A. Bøje, *Danske- Guld og Sølvmedemærker før 1870*, Kbh. 1946-49. Ny udg. ved Bo Bramsen, bd. 1-3, Kbh. 1979-81.

G. Braun & Franz Hogenberg, *Civitates orbis terrarum*, IV, Köln 1588 (jfr. Johan Jørgensen)

Vilh. la Cour, *Næsholm*, Kbh. 1961

-, *Danske Borganlæg til midten af det trettende århundrede*, bd.1-2, Kbh. 1972

- & H. Stiesdal, *Danske Voldsteder fra Oldtid til Middelalder. Tisted amt, Hjørring amt*, Kbh. 1957-61.

Danmarks Kirker. Siden publiceringen af de første to amtsbind (*Præstø amt*) 1933-35 er der udkommet et halvt hundrede bind. Danmark øst for Store Bælt er udkommet, samt dele af Nordvest-, Sydvest- og Østjylland. Desuden hele Sønderjylland samt Odense domkirke.

Klaus Ebbesen, *Fortidsminderegistrering i Danmark*, Kbh. 1985

Kirsten Eliasen, »Múrurin« – den middelalderlige domkirke i Kirkjubæur på Færøerne, *Bygnings Arkæologiske Studier* 1995, s.7-44.

Jens Fleischer, *Håndbog i lokalhistorie*, Kbh. 1991.

Henrik Græbe, *Ribe Skt. Katharine kloster*, Ribe 1978

- Victor Hermansen, Haandskrifter vedrørende Danmarks Topografi i Nationalmuseets 2. afdelings Bibliotek, *Fortid og Nutid*, bd.5, 1923, s.55-68.
- , 2. afdeling. Arkivet og Billedsamlingen i: Nationalmuseet og den lokalhistoriske Forskning, *Fortid og Nutid*, bd.17, 1947, s.8-11.
- Michael Hertz, De kongelige kunstsamlinger i det 19. århundrede. Om Kunst-kammerarkivalier i Nationalmuseet og i Rigsarkivet, *Arkiv*, 2.bd., Kbh.1968-69, s.145-150.
- Hans J.Holm, *Bornholms ældgamle Kirkebygninger, opmaalte og undersøgte*, Kbh.1878
- Erik Housted, *Fattig-Holm. Tre Guldalderskæbner*, Kbh.1994.
- Kirsten-Elizabeth Høgsbro, Rejser – Rejser – Rejser, *Festskrift til Olaf Olsen*, Kbh. 1988, s.23-25
- (om Søren Abildgaard) i *Fund og Forskning*,bd. 34, Kbh. 1995, s. 139-158.
- Ulla Haastrup m.fl. (red.), *Danske Kalkmalerier 1080-1700*, bd.1-7, Kbh. 1985-92
- Christian Axel Jensen, *Snedkere og Billedsnidere i Danmark 1536-1660*, Kbh. 1911 (opr. trykt i *Tidsskrift for Industri*, bd.10-11, Kbh.1909-10)
- , *Dansk Bindingsværk fra Renæssancetiden. Dets Forhistorie, Teknik og Dekoration (Kunst i Danmark, ny rk.,bd.8)*, Kbh. 1933
- , *Danske adelige Gravsten fra Sengotikens og Renaissancens Tid. Studier over Værksteder og Kunstnere (1470-1600)*, bd.1-2 plus planchebind, Kbh. 1951-53.
- Hugo Johansson, Danmarks Kirker. Baggrund og Historie, *Från romanik till nygotik. Studier i kyrklig konst och arkitektur tillägnade Evald Gustafsson*, Stockholm 1992, s.205-215.
- Johan Jørgensen, indledning og dansk oversættelse af R.Oehme, *Gamle europæiske bybilleder. 24 farvelagte prospekter efter Georg Braun & Franz Hogenberg*, Kbh. 1956
- Ulla Kjær & Poul Grindler-Hansen, *Kirkerne i Danmark*, 1, *Den katolske tid indtil 1536*; 2, *Den protestantiske tid efter 1536*, Kbh. 1988-89.
- Johs. E. Tang Kristensen, *Rasmus Henrik Kruse. Naturmalers og antikvar*, Kbh. 1979
- R. H. Kruse, *Nørrejylland's Mærkværdigheder* (bd.1-2 samt tillæg,1843-57, håndskrift)
- Harald Langberg, Billedsamling (C. F. Hansens domhus), *Danmarks Nationalmuseum*, 1957, s. 126 -127.
- , *Danmarks Bygningskultur*, I-II, Kbh. 1955
- Niels-Knud Liebgott, *Dansk Middelalderarkæologi*, Kbh. 1989.

- Fritze Lindahl, Arkiv og billedsamling i Nationalmuseets 2.afdeling, *Lokalhistorisk Journal*, 5.årg.nr.3, 1976,s.7-9.
- , Konduite under stranding ved Kap, *Nationalmuseets Arbejdsmark* 1967, s.157-166 og s.192.
- Helle Linde & Anker Olsen, *Manuskripter og arkivalier i danske samlinger*, Kbh. 1968, s.27-28.
- Vilh. Lorenzen, *De danske klostres bygningshistorie*, I-XI, Kbh.1912-41
- Hakon Lund & Anne Lise Thygesen, *C.F.Hansen*, 1-2, Kbh.1995
- J. B. Løffler, *Danske Gravstene fra Middelalderen*, Kbh.1889
- , *Sorø Akademis Landsbykirker*, Kbh. 1896
- M. Mackeprang, *Danmarks middelalderlige Døbefonte*, Kbh. 1941
 -, *Jydske Granitportaler*, Kbh.1948
- Hugo Matthiessens Danmark: Anders Linde Laursen, Hugo Matthiessens kulturhistorie. Belysninger og baggrunde*, Højbjerg 1989; serien omfatter p.t. (alle titler indledt med *Hugo Matthiessens Danmark*): Jens Vellev, *Viborg*, 1987; Jan Kock, *Aalborg*, 1987; Brita Flou, *Grenå*, 1990; Holger Dyrbye, *Odense*, 1991; Ida Haugsted, *Køge*, 1993; Jette R. Orduna, *Assens og omegn*, 1995; Ole Schiørring, *Horsens*, 1996.
- R.Mejborg, *Borgerlige Huse, særlig Kjøbenhavns Professor-Residentser 1540-1630*, Kbh. 1881
 -, *Gamle danske Hjem i det 16., 17. og 18. Aarh.*, Kbh.1888
- W. Møllerup, *Nationalmuseets Anden Afdeling. Redegørelse for dens Virksomhed siden 1892*, Kbh.1908
- Erik Moltke, Danmarks Runeindskrifter, *Danske Opslagsværker* (red. A. Andersen), Kbh. 1973, s.473-506.
- & Lis Jacobsen m.fl., *Danmarks Runeindskrifter*, bd.1-2 Registre, Kbh.1941-42.
- Elna Møller, Danmarks Kirker, *Danske Opslagsværker* (red. A. Andersen), Kbh.1972, s.325-358.
- Allan Berg Nielsen & Jens Vellev, *Arkitekt Frits Uldall – arkæolog i Jylland*, Randers 1985
- Niels Nielsen, Trap Danmark, *Danske Opslagsværker* (red. A. Andersen), Kbh. 1972, s.383-436.
- Bjørn Ochsner, *Fotografer i og fra Danmark til og med år 1920*, bd.1-2, Kbh.1986.
- Rikke Agnete Olsen, *Borge i Danmark*, 2.udg., 1996
- S. H. Petersen, se P. W. Becker
- E. Pontoppidan, *Danske Atlas*, I-VII, Kbh. 1763-81 (genoptr.1969-72)

- Knud Prange, *Lokal Historie: en håndbog*, Kbh. 1989
- Peder Hansen Resen, *Atlas Danicus*, Kbh. 1677, (faksimileudg. ved Ib Rønne Kejlbo, Kbh. 1974).
- Ferd. Richardt, T. A. Becker & C. E. Secher, *Prospekter af danske Herregaarde*, Kbh. 1844-68.
- & G.Ljunggreen, *Skånska Herregårder*, I-II, Lund 1853-61.
- Aage Roussell, *Norse Building Customs in the Scottish Isles*, København-London 1934
- Niels M. Saxtorph, *Danmarks Kalkmalerier*, 3.udg. Kbh. 1986.
- Otto Smith, Nationalmuseet. Det antikvarisk-topografiske arkiv, *Fortid og Nutid*, bd.6, 1926-27, s.230-231
- Hans Stiesdal, Arkæologi fra luften, *Nationalmuseets Arbejdsmark* 1959, s.21-33.
- H. Storck m.fl., *Grenaa Egnens Kridtstenskirker*, Kbh. 1896
- , *Jydske Granitkirker*, Kbh. 1903
- H. Storck & J. Helms, *Danske Tufstens-Kirker*, Kbh.1894.
- H. Storck & M. Clemmensen (m.fl.), *Danske Teglstenskirker*, Kbh. 1918
- L. de Thurah, *Den Danske Vitruvius*, I-II, Kbh. 1746-49 (genoptr.1966-67)
- , *Hafnia Hodierna*, Kbh. 1748 (genoptr. 1967).
- J. P. Trap, *Danmark*, 1...4. og 5. udg., Kbh.1858-60...1920-30 og 1953-72
- F. Uldall, *Danmarks middelalderlige Kirkeklokker*, Kbh. 1906 (2.udg. ved Jens Vellev, Højbjerg 1982).
- Ib Varnild, Det sande billede. Fotografiet som redskab for kulturhistorien, *Nationalmuseets Arbejdsmark* 1989, s.175-189.
- Kjeld Borch Vesth, *Danske Voldsteder*, *Fortidsminder* 1985, s. 197-255.

Personbibliografier.

En række af de personer, hvis arbejde har lagt grunden til Antikvarisk-Topografisk Arkiv, har ydet en sådan indsats, at man har fundet det naturligt at publicere en bibliografisk oversigt ved en passende anledning. Nedenstående liste gør ikke krav på fuldstændighed.

Hans Henrik Engqvist. Bibliografi ved Emma Salling, *Arkitekturstudier tilegnede Hans Henrik Engqvist*, Kbh. 1979, s.9-11.

Ulla Hastrup. Bibliografi ved Susanne Wenningsted-Torgard og Niels Hastrup i *Det iconographiske blik*, Kbh. 1993, s. 175-179.

Harald Langberg. Bibliografi 1942-78 ved Hanne Errebo-Knudsen & Marianne Poulsen, *Strejfflys over Danmarks Bygningskultur. Festskrift til Harald Langberg*, Kbh. 1979, s.279-288.

Fritze Lindahl. Bibliografi ved Hanne Errebo-Knudsen, *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad* 1992, nr.1, s. 3-6.

Hugo Matthiessen. Bibliografi hos Anders Linde Laursen, *Hugo Matthiessens kulturhistorie*, Højbjerg 1989, s.146-152.

Erik Moltke. Bibliografi ved Marie Stoklund og Elna Møller, *Årbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie*, 1985, s.5-15.

Elna Møller. Bibliografi ved Kirsten Bredahl, *Kirkens Bygning og Brug. Studier til-egnet Elna Møller*, Kbh.1983, s. 9-12

Otto Norn. Bibliografi ved Marianne Poulsen, *Synligt og Usynligt. Studier tilegnede Otto Norn på hans 75 års fødselsdag den 13. december 1990*, Herning 1990, s. 295-299.

Poul Nørlund. Bibliografi ved Nanna Nørlund, *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie*, 1951, s.10-19.

Olaf Olsen. Bibliografi ved Aage Andersen i *Festskrift til Olaf Olsen*, Kbh. 1988, s.1-7.

Hans Stiesdal. Bibliografi ved Marianne Poulsen, *hikuin*, bd. 19, 1992, s. 10-14.

I øvrigt redegøres der for de ansattes publicerede forskning i det oven anførte værk af W. Møllerup (s.181-184, perioden 1892-1908), mens *Nationalmuseets Årsberetning* siden 1974 har trykt årlige publikationslister.

Noter

1. Værkets 4. og 5.udgave (udgiver henholdsvis 1920-32 og 1953-72). På mange måder afspejler arkivets topografiske orden den administrative tilstand, der herskede i landet i Mellemkrigstiden, og som har fået udtryk i 4.udgaven af Traps værk.
2. Arkivet følger således den amtsinddeling, som var gældende indtil 1970.
3. Før 1992: Kirkeministeriet
4. Der findes en håndskreven fortegnelse over de herreder, som er berejst. Se også W.Mollerup, *Nationalmuseets Anden Afdeling...*, Kbh.1908, s.xxvii
5. Udgivelsen af *Danmarks Kirker* er det største udgivelsesarbejde, som er i gang indenfor dansk humanistisk forskning. Der findes flere skildringer af arbejdet, således af Elna Møller, *Danmarks Kirker*, i Axel Andersen (red.), *Danske Opslagsværker*, Kbh. 1972, s.325-358. Sammen med tilsvarende fremlæggelser fra nordisk side er værket præsenteret af Hugo Johannsen i: *Danmarks Kirker. Baggrund og Historie, Från romanik till nygotik. Studier i kyrklig konst och arkitektur tillägnade Evald Gustafsson*, Stockholm 1992, s.205-215.
6. Jfr. W.Mollerup, *Nationalmuseets Anden Afdeling*, Kbh.1908. s.xxvii-xxx.
7. *Thisted amts voldsteder*, 1957; *Hjørring amts voldsteder*, 1961.
8. En samlet oversigt over de eksisterende planer er udarbejdet af Kjeld Borch Vesth, *Fortidsminder* 1985.
9. Disse herregårdsundersøgelser blev foretaget uafhængigt af de samtidigt foretagne herregårdsundersøgelser på Nationalmuseets 3.afdeling (nu Nyere Tid). Sidstnævnte undersøgelser, der blev grundlagt af Tove Clemmensen, omfatter inventar og møblering. Iflg. sagens natur er fotografier mv. fra disse mere private områder ikke offentlig tilgængelige.
10. En oversigt kan findes hos Ebbe Berner, *Offentliggjorte danske Opmaalinger*, Kbh.1926.
11. Jfr. W.Mollerup, *Nationalmuseets Anden Afdeling*, Kbh.1908, s.176-180.
12. Amtsinddelingen før 1970
13. Til de med * mærkede findes henvisningskort («notebogskort») i beretningsarkivet.
14. Se E. Moltke i *Arv og Eje*, 1957, s.70-95 og sammes *Jon Skonvig*, II, Kbh.1958, passim.
15. Ein Danziger Wachstafelzinsbuch, *Zeitschrift für Ostforschung*, bd.8, 1959, s.131-159.
16. Om dette museum som ikke har med det nuværende Kunstmuseum at gøre, se artikel af Bente Gundestrup i mindebogen i anledning af 200-året for C. J. Thomsens fødsel, *Årbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie* 1988, s.53-62.
17. Om denne mand, se Aug.F. Schmidt, *Danske Helligkilder*, 1926, s.12-13.
18. Se Inger Jensen og Jørgen Steen Jensen, *Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskabs breve 1825-1864*. Dansk kulturformidling på verdensplan, *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie*, 1987, s.211-273.
19. Brevskriverliste i *Aarb. Nord. Oldk. Hist.* 1988; brevskriverliste for tilsvarende samling i Møntsamlingens arkiv, *Nordisk Numismatisk Årsskrift* 1987-88, s.107-112.

20. Se *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad* 1988, s. 162-167.
21. Udg. i udvalg af V.Hermansen, *Af en Oldgranskers Breve. 1848-1885*, Kbh. 1938.
22. Udg. af V.Hermansen, *En Oldgranskers Erindringer 1824-1847*, Kbh. 1934.
23. Her taget fra Sophus Müller *Nationalmuseet hundrede Aar efter Grundlæggelsen*, Kbh. 1907.
24. Dokumentet findes i »Museumshistorisk arkiv« i »Breve til og fra Oldsagkommissionen«.
25. Fra spørgeskemaet til præsterne fra 1807. Originaler findes bl.a. Antikvarisk-Topografisk Arkiv.
26. *Antikvariske Annaler* bd.1, 1812.
27. Præsteindberetningerne er under udgivelse af Christian Adamsen og Vivi Jensen under titlen: *Danske Præsters Indberetninger til Oldsagskommissionen af 1807*; bd.1 udkom Højbjerg, 1995.
28. Se Kirsten-Elizabets Høgsbro i *Fund og forskning* bd. 34, 1995. Samt registrant over Tegningerne *Antikvariske Annaler*, bd. I København 1812.
29. Her citeret fra Jørgen Steen Jensen, Det Kongelige Nordiske Oldskrift-Selskabs stiftelse 1825 i *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie*, 1975.
30. Det Kongelige Nordiske Oldskrift-Selskab, *Aarsberetning* 1834. Uddrag af forhandlingsprotokollen for Fjerdingaarsmødet 17/7 1834. Forhandlingsprotokollen findes i Oldskriftselskabets arkiv på Nationalmuseet.
31. Se Jørgen Jensen *Thomsens Museum – Historien om Nationalmuseet*, Kbh. 1992.
32. Oldskrift Selskabets *Aarsberetning, 1837 – 43*, beretningen for 1840 s. 12.
33. Se indbydelse fra den Historiske topografiske Commite i *Oldskrift Selskabets Aarsberetninger, 1837-43*.
34. Se C. C Rafns arkiv, Det kgl.bibliotek, *Ny Kgl. Samling*, 4, 2334 under »Lovrevisionen i 1846«.
35. Brev fra C. J. Thomsen til Vedel Simonsen, 7/11 1845. Originalen findes i Landsarkivet i Odense; her citeret efter afskrift som findes på Det Kongelige Bibliotek i Victor Hermansens efterladte papirer, *Ny kgl. Saml.* 4546.
36. Resolutionen blev udstedt den 7/2 1846 og findes i »Museumshistoriske Arkiv«.
37. Om lønningerne se resolution af 7/2-1846 og ansættelsesbrevet til Strunk og Sorterup. Begge findes i »Museumshistoriske arkiv«.
38. »Det Kongelige Nordiske Oldskrift-selskabs aarsberetning 1846« Trykt i *Antikvarisk Tidsskrift* 1846-48. Kbh. 1847.
39. Dette er trykt i *Antikvarisk Tidsskrift* 1843-1845, Kbh. 1845.
40. Ansættelsesbrev for Sorterup og Strunck 13/2 1846. »Museumshistoriske arkiv« kasse 167; om J.B.Sorterups virke, se Jørgen Steen Jensen, Monumentum Sorterupianum, *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad* 1994.
41. Thomsen i brev til Vedel Simonsen d. 20/10-1848. Victor Hermansens efterladte papirer, *Ny kgl* 4546.
42. »Den Kongelige Commission for Oldsagers Opbevaring, den 1. April 1847«, »Museumshistoriske Arkiv«.

43. Klaus Ebbesen *Fortidsminderegistreringen i Danmark*, Kbh. 1985.
44. Instruksen er bl.a. optrykt af Klaus Ebbesen i oven anførte bog.
45. Herom se f.x. Mouritz Mackeprang *Fra gamle Dage – Lidt om museet – og mere om mig selv*. Maskinskrevet ms. fra 1948, Antikvarisk-Topografisk Arkiv.
46. W. Møllerup, *Nationalmuseets anden Afdeling*. Selve beslutningen blev truffet ved kongelig resolution 28/1 1892.
47. Se Holger Rasmussen, *Dansk museums historie*, Hjørring 1979.
48. Se W. Møllerup, oven anf. værk.
49. Som ovenfor.
50. Se Kirsten Eliabeth Høgsbro: »Rejser« i *Festskrift til Olaf Olsen* Kbh. 1988 og Elna Møllers afsnit i *Danske Opslagsværker*.
51. Oversigt over de forskellige love hos M. Mackeprang, *Vore Landsbykirker*, 2. udg. 1944, s. 160ff. er nu forældet, det samme gælder A.Roesen, *Kirkelove*, Kbh.1972. Der kan nu henvises til Lov nr. 268 af 22.maj 1986 om folkekirkens kirkebygninger og kirkegårde, som er ændret ved lov nr. 287 af 29.april 1992 (Kirkeministeriets bekendtgørelse nr. 454 af 11.juni 1992 samt Kirkeministeriets bekendtgørelse nr. 527 af 19.juni 1992, (venligst meddelt af museumsinspektør Henrik Græbe).
52. Med en enkelt undtagelse, Grundtvigs kirken i København.
53. Fra 1992 er Kirkeministeriets myndighed blandt andet på dette område delegeret ud til stiftsøvrighederne.
54. Se om dette *Arkitekten* 1912, årgang 14, hæfte 45, 50 og 52; årgang 15, hæfte 1, 3, 4, 5, 6 og 8.
55. *Danske Herregaarde ved 1920* (red.Louis Bobé m.fl.), bd.1-3, Kbh. 1922-23. Det kan anføres, at det private Selskabet til Udgivelse af danske Mindesmærker blev stiftet 1919 og siden har udgivet talrige monografier indenfor bygningskunst, kirkekunst og malerkunst m.v.
56. En samlet oversigt findes i *Danmarks Kirker, Præstø Amt* 1933; forordet af M. Mackeprang.
57. Se oversigt af Kjeld Borch Vesth, *Fortidsminder*, 1986.
58. P.B.C.Westergaard sluttede som inspektør ved Frederiksborgmuseet.
59. Anders Linde-Laursen, *Hugo Matthiessens kulturhistorie* Kbh 1989; nekrologer af Artur Fang *Fortid og Nutid* bd. 20, 1957-59 og Chr.Elling, *Kulturminder*, ny rk., bd.3, 1960, s.7-10.

Index

- Søren Abildgaard (1718-1791), arkivtegner, 7, 12, 20 f, 28, 45 f.
Fr. Arendt (1773-1823), antikvar og runolog, 21
V. Bang (1843-1910), præst og historisk forfatter, 21
Knud Banning (f.1924), kirkehistoriker, 18, 45
Francis Beckett (1868-1943), kunsthistoriker, 14, 16
Sophus Bengtsson (+1946), fotograf, 14
Anton Birch (+1958), skoleinspektør, 16, 21
Chresten Borch (1883-1972), arkitekt, 41
Vilh. Boye (1837-96), arkæolog, 21
Daniel Bruun (1856-1931), antikvar, 12, 21
Anders Bæksted (1906-68), museumsinspektør, 18
Christen A. Bøje (1873-1951), lektor og sølvforsker, 18, 44
Charles Christensen (1886-1959), arkitekt, 10, 21
Tage E. Christiansen (1918-84), museumsinspektør, 21
Mogens Clemmensen (1885-1943), arkitekt, 21, 47
Tove Clemmensen (f. 1915), museumsinspektør, 50
Ole Devegge (1772-1847), museumsinspektør, samler, 11
Dresler, arkitekt, 16
N. Eigved (1701-54), arkitekt, 13, 17
Niels Elswing (f.1921), fotograf, 14, 31
C. Engelhardt (1825-81), arkæolog, 21
C. T. Engelstoft (1805-89), historiker, 21
L. Engelstoft (1774-1851), historiker, 30
H. H. Engqvist (f.1912), arkitekturhistoriker, 10, 49
Frederik VII (1808-63), konge fra 1848, 21 f.
Georg Galster (1889-1983), museumsinspektør, 21
J. Hanck (1776-1840), maler, 14
C. F. Hansen (1756-1845), arkitekt, 13
Erik Hansen (f.1927), arkitekt, 23
C. F. Harsdorff (1735-99), arkitekt, 13
Niels Hauberg (søn af Peter Hauberg), 16
Peter Hauberg (1844-1928), museumsinspektør, 8, 16, 19, 42
A. W. Hauch (1755-1838), museumsadministrator, 22, 26
E. D. Häusser (1687-1745), arkitekt, 13
Lambert van Haven (1630-95), arkitekt, 13
Jacob Helms (1824-1906), arkitekturhistoriker, 22
Christian Frederik Herbst (1818-1911), museumsinspektør, 34
J.D.Herholdt (1818-1902), arkitekt, 12
Victor Hermansen (1894-1960), museumsinspektør, 20, 22, 43, 46, 51
Ivar Hertzprung (c.1870-1902), kunsthistoriker, museumsassistent, 22
G. F. Hetsch (1788-1864), arkitekt, 13
Olaf Hilden (1896-1980), civilingeniør, direktør for Morsø Støbegods A/S, 18
Carl Gustaf Hilfeling (1740-1823), antikvitetstegner, 17
H. de Hofman (1713-93), historisk samler, amtmand, 20
H. G. F. Holm (1803-61), topografisk kunstner, 14
Kristian Hude (1864-1929) fotograf, 14, 25
Tyge Hvass (1885-1963), arkitekt, 12
N. L. Høyen (1798-1870), kunsthistoriker, 20, 22, 40
Ulla Hastrup (f.1933), kunsthistoriker, 18, 46, 49
Lis Jacobsen (1882-1961), filolog, 18, 46
Christian Axel Jensen (1878-1952), kunsthistoriker, museumsinspektør, 8, 10, 16, 22, 38, 46
Curt v. Jessen (f.1926), arkitekt, 12
Povl Jensen, kirkemaler, virksom i første halvdel af 1900-tallet, 22

Einar Kirk (1909-89), arkitekt, 12
 Johs. Klein (1854-1928), maler, 12
 V. Koch (1852-1902), arkitekt og arkitekturhistoriker, 15, 20, 22
 Andreas Kornerup (1830-72), geolog, tegner, 12
 J. Kornerup (1825-1913), maler, arkæolog, 9 f., 20, 22, 36, 39
 Knud J. Krogh (f.1931), museumsinspektør, 12
 R. H. Kruse (1796-1877), maler, antikvar, 14, 20, 45
 Vilhelm La Cour (1883-1974), historiker og arkæolog, 8, 16, 42, 45
 Harald Langberg (f. 1919), museumsinspektør, 46, 49
 S. L. Lange (1760-1828), maler, 11
 Jacob Langebek (1710-75), historiker, 28
 Aage Langeland-Mathiesen (1868-1933), arkitekt, 12
 Lennart Larsen (1924-91), fotograf, 14, 29
 Kjeld de Fine Licht (f. 1931), bygningshistoriker, 35
 Niels-Knud Liebgott (f. 1942), museumschef, 8, 46
 Fritze Lindahl (f. 1922), museumsinspektør, 43, 47, 49
 Vilhelm Lorenzen (1877-1961), arkitekturhistoriker, 10, 16, 47
 J. B. Løffler (1843-1904), arkitekt og arkæolog, 11, 22, 36, 47
 H. Lønborg-Jensen (1871-1948), arkitekt, 16
 Mouritz Mackeprang (1869-1959), museumsdirektør, 18, 22, 40 f. 46, 52
 J. Magnus-Petersen (1827-1917), arkæologisk tegner, restaurator, 10, 24, 30
 Peder Malling (1781-1865), arkitekt, 13
 Hugo Matthiessen (1881-1957), museumsinspektør, 8, 14, 27, 42 f. 47, 49, 52
 R. Mejborg (1845-98), tegner, arkitekturhistoriker, 10, 17, 47
 W. A. Møllerup (1846-1917), museumsdirektør, 22, 47, 49 ff.
 Erik Moltke (1901-84), runolog og historiker, 18, 45, 47, 49 f.
 Sophus Müller (1846-1934), museumsdirektør, 22, 51
 Elna Møller (1913-94), arkitekturhistoriker, 45, 47, 49, 52
 C. Neergaard (1869-1946), museumsinspektør, 24
 J. Magdahl Nielsen (1862-1941), arkitekt, 16
 Jacob Vilken Nissen (Ramten) (1835-1902), skolelærer, 24
 Otto Norn (f.1915), museumsinspektør og professor, 15, 18, 49
 Rasmus Nyerup (1759-1829), professor, 25, 30
 Poul Nørlund (1888-1951), museumsdirektør, 12, 21, 24, 49
 Jørgen Olrik (1875-1941), museumsinspektør, 24
 Johs. Olsen, samler, 24
 Olaf Olsen (f. 1928), rigsantikvar, 49
 Rikke Agnete Olsen (f. 1939), historiker, 8, 47
 Anton Petersen (1830-72), fuldmægtig i Finansministeriet og samler, 11, 13, 20, 24
 Henry Petersen (1849-96), museumsinspektør, 11, 24, 38
 J. Magnus Petersen se Magnus-Petersen, J.
 N. M. Petersen (1791-1862), registrator ved Geheimearkivet, 29 f.
 S.H. Petersen (1788-1860), kobberstikker, 11, 45
 Erik Pontoppidan (1698-1764), biskop og antikvar, 11, 47
 Marianne Poulsen (f. 1931), overassistent, 43
 C. C. Rafn (1795-1864), sekretær i Det kgl. nordiske Oldskriftselskab, 20, 24, 51
 Peder Hansen Resen (1625-88), historiker, 11, 48
 Ferdinand Richardt (1819-95), maler, 11, 48
 Niels Ringe (1791-1854), tegner, 14, 16
 Eigil Rothe (1868-1929), kalkmalerikonservator, 10, 24
 Aage Roussell (1901-72), museumsinspektør, 12, 24, 48
 Niels M. Saxtorph (f.1923), historiker, 18 f., 48
 Erik Schiødte (1849-1909), arkitekt, 12
 C. G. Schultz (1905-58), museumsinspektør, 24
 Anna Louise Sidenius, kunsthistoriker, 16

Erik Skov (f.1926), museumsinspektør, 15
C. M. Smidt (1872-1947), museumsinspektør, 8, 24
Julius Benjamin Sorterup (1815-49), museumsmand og præst, 32, 34, 51
Jan Steenberg (1901-71), historiker, 24
Japetus Steenstrup (1813-97), zoolog, 24
Hans Stiesdal (f.1922), museumsinspektør, 8, 14, 21, 33, 42, 45, 48 f.
H. B. Storck (1839-1922), arkitekt, 9, 14, 24, 48
A. Strunk (1816-88), museumsinspektør, 24, 32, 34, 51
C. J. Thomsen (1788-1865), museumsdirektør, 20, 22, 24, 30 ff., 33 f., 36, 50 f.
Bertel Thorvaldsen (1770-1844), billedhugger, 32
Laurids de Thurah (1706-59), arkitekt, 11, 17, 20, 48
G. F. Timm (1746-1829), hofkleinsmed og samler, 24
Fr. Uldall (1839-1921), arkitekturhistoriker, 9, 18, 20, 24, 36, 47 f.
Doris Varming (1898-1974), assistent, 43
C. L. Vebæk (1913-92), museumsinspektør, 12
E. Vedel (1824-1909), amtmand og arkæolog, 24
L. S. Vedel Simonsen (1780-1858), historiker, 16, 20, 24, 32, 34, 51
H. M. Velschow (1796-1862), professor i historie, 30
E. C. Werlauff (1781-1871), historiker, 30
Sigvart Werner (1872-1959), grosserer og fotograf, 17
P. B. C. Westergaard (1868-1936), museumsmand, 42, 52
J. J. A. Worsaae (1821-85), museumsdirektør, 7, 12, 20, 23 f., 36, 39
C. O. Zeuthen (1812-90), maler og kalkmalerikonserverator, 10, 12

Afdeling for Oldtid og Middelalder
Nationalmuseet
Frederiksholms kanal 12
DK-1220 København K

